

ERMENİ SOYKIRIMI

Çeviri Derlemesi

Serap Güneş

Dünyadan Çeviri | www.dunyadanceviri.wordpress.com

İçindekiler

'Ermeni soykırımının Sherlock Holmes'u' kayıp kanıtları ortaya çıkarıyor – Tim Arango.....	3
Meşrutiyet döneminde Ermeni Devrimci Federasyonu ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasındaki ilişkiler – Dikran Kaligian	7
Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni Devrimci Federasyonu ile İttihat ve Terakki arasındaki ilişkiler: Dikran Kaligian ile söyleşi	14
Ermeni soykırımının canlı kanıtı – Robert Fisk.....	18
Bedross Der Matossian ile <i>Parçalanan Devrim Düşleri: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Hürriyetten Şiddete</i> kitabı üzerine söyleşi	22
Türkiye ve Soykırıma Giden Yol – Djene Bajalan	26
İsrail ilk Soykırım'ı daha fazla inkar edemez – Robert Fisk.....	33

‘Ermeni soykırımının Sherlock Holmes’u’ kayıp kanıtları ortaya çıkarıyor – Tim Arango

Diyarbakır, Çüngüş’teki düdene akan küçük bir pınar. Civar köyün Ermeni sakinleri, Osmanlı jandarması ve Kürt milisler tarafından toplanıp getirildikten sonra buradan aşağı atılmış.

Kaynak: [nytimes.com](https://www.nytimes.com)

Türkiye, yüzyıldan uzun süredir, tarihçilerin 1. Dünya Savaşı’nın kıtalara yayılmış durumda olduğu 1915’te başlamış bir soykırım olarak kabul ettiği Ermeni katliamlarının örgütlenmesindeki rolünü inkâr ediyor. Türk inkarcılığı, soykırım planlayıcılarını mahkûm eden savaş sonrası mahkemelerin orijinal belgelerinin hiçbir yerde bulunamadığı argümanına dayanıyor.

Devletin katliamlardaki suçunu ortaya çıkarmak için dünyanın dört bir yanından belgeleri bir araya getirerek onlarca yıl soykırım üzerine çalışmış Clark Üniversitesi’nden bir Türk tarihçi olan Taner Akçam, bu mahkemelerden orijinal bir telgrafi Kudüs’teki Ermeni Patrikhanesinin arşivinde açığa çıkardığını söylüyor.

“Yakın tarihe kadar böylesine somut bir delil yoktu,” diyor Akçam. “Suçu ispat eden delil bu.” Bulduğu şeyi “bu alanda bir deprem etkisi” olarak tanımlıyor ve bunun “inkarcıların duvarından son tuğlayı” da çekeceğini umduğunu söylüyor.

Hikâye, 1915'te Erzurum'daki bir ofiste Osmanlı İmparatorluğu'nun üst düzey bir yetkilisinin sahadaki bir yetkiliye, doğu Anadolu'daki Ermenilerin tehciri ve öldürülmesi planının nasıl gittiğini soran şifreli bir telgraf göndermesiyle başlıyor.

Daha sonra, telgrafın deşifre edilmiş bir kopyası söz konusu yetkili olan Bahaeddin Şakir'in, bilim insanlarının uzunca bir süredir tanıdığı ama Türkiye'nin inkâr ettiği, 20. yüzyılın ilk soykırımı olarak yaygın kabul gören, 1,5 milyon kadar Ermeni'nin çöken Osmanlı İmparatorluğu'nun liderleri tarafından örgütlü şekilde katledilmesi eylemini planlamaktan hüküm giymesini sağlamış.

Sonrasında orijinal mahkeme belgelerinin ve yeminli ifadelerin çoğu birdenbire ortadan kayboldu ve araştırmacıların elinde bir tek resmi Osmanlı gazetesinden özetler kaldı.

Akçam, Türkiye'nin kemikleşmiş inkâr politikası sebebiyle ve özellikle de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın daha da milliyetçileştiği şu koşullarda bu yeni bulgunun hemen bir şeyleri değiştirebileceğine dair pek ümidi olmadığını söylüyor.

Ama Akçam'ın tüm yaşamı Türkiye'nin inkarlarını belgeler ve olgularla tek tek yıkmak olmuş zaten.

“Bir Türk olarak inancım odur ki demokrasi ve insan hakları ancak tarihle yüzleşilerek ve tarihteki hataları kabul ederek gerçekleşebilir,” diyor.

Bugün Ortadoğu'yu ele geçirmiş olan kaosun büyük oranda, kimsenin yüzleşmek istemediği tarihsel hatalar nedeniyle toplumlar arasında süregiden güvensizliğin bir sonucu olduğunu söyleyerek genişletiyor argümanını.

“Ortadoğu'da mazi, geçmiş değildir,” diyor. “Ortadoğu'da barış ve istikrarın önündeki en büyük engel bu.”

New York Şehir Üniversitesi'nden tarih profesörü ve Ermeni soykırımı konusunda uzman Eric D. Weitz, Taner Akçam'a “Ermeni soykırımının Sherlock Holmes'u” diyor.

“İpuçlarını tek tek biriktirdi,” diye ekliyor.

Akçam'ın geçen tüm o yılların ardından telgrafı tam olarak nerede ve nasıl bulunduğu kendi başına bir öykü. Türk milliyetçileri 1922'de iktidarı ele geçirmek üzereyken, İstanbul'daki Ermeni liderliği 24 kutu mahkeme kaydını muhafaza edilmek üzere İngiltere'ye göndermeyi başarmış.

Kayıtlar bir piskopos tarafından korunmuş, ardından Fransa'ya, sonra da Kudüs'e gönderilmiş. 1930'lara dek, tam olarak belirli olmayan sebeplerle araştırmacıların erişimine büyük ölçüde kapalı olan devasa bir arşivin parçası olarak orada kalmışlar. Taner Akçam yıllarca boş yere arşive erişmeye çalıştığını söylüyor.

Ama bunun yerine, Kudüs'teki arşivin New York'taki fotoğrafik kayıtlarını bulmuş. Soykırımdan sağ kurtulmuş, artık hayatta olmayan bir Ermeni papazın yeğeninin elindeymiş.

1940'larda Kahire'de soykırım üzerine araştırma yaparken, papaz Krikor Guerguerian, savaş sonrası mahkemelerine bakmış eski bir Osmanlı hâkimi ile karşılaşılıyor. Hâkim ona dava

dosyalarını içeren birçok kutunun Kudüs'te bulunduğu söylüyor, Guerguerian da oraya gidip her şeyin fotoğrafını çekiyor.

Telgraf Osmanlı İmparatorluğu antetli ve Arap alfabesi ile şifrelenmiş; sözcükler dört haneli sayılarla gösteriliyor. Akçam bunu, İstanbul'daki resmi bir arşivde bulduğu, o dönemin bilinen Osmanlı İçişleri Bakanlığı şifreleri ile karşılaştığında bir eşleşme bulmuş. Ki bu, savaş sonrası mahkemelerinde kullanılan diğer telgrafların da bir gün aynı şekilde teyit edilebilmesi ihtimali demek.

Tarihçiler için mahkeme dosyaları, neler olup bittiğine tanık olmuş diplomatların, misyonerlerin ve gazetecilerin yazdığı birçok dildeki raporlar dahil yıllar içinde ortaya çıkan ve katliamlara ilişkin tarihsel gerçeği ve bunların soykırım niteliğini ortaya koyan bir kanıt dağının parçası.

Türkiye soykırım sözcüğüne karşı çıkıyor ve Ermenilerin çektiği acıların, Türk Müslümanların da birçok zorluk yaşadığı bir dünya savaşının kaosu sırasında gerçekleştiğini söylüyor.

1915'te başlayan Ermeni soykırımı sırasında insanları asmak için kullanılan darağaçları.

Türkiye ayrıca Ermenilerin vatan haini olduğunu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun o dönemki düşmanı olan Rusya ile işbirliği yapmayı planladıklarını da iddia ediyor.

Bu tutum Türk kültürüne derin şekilde işlemiş – okul müfredatlarının parçası – ve kamuoyu yoklamaları Türklerin çoğunluğunun hükümetin tutumunu paylaştığını gösteriyor.

“Benim yaklaşımım şu; inkarcıların önüne ne kadar çok kanıt koyarsanız koyun, inkâr etmeye devam edecekler,” diyor Bedross Der Matossian. Kendisi Nebraska Üniversitesi'nde bir

tarihçi ve “Parçalanan Devrim Düşleri: Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde Hürriyetten Şiddete” (İletişim Yayınları) kitabının yazarı.

Soykırım her yıl 24 Nisan’da anılıyor, 1915’te İstanbul’dan bir grup Ermeni ileri geleninin toplanıp tehcir edildiği tarih.

Zorla Suriye çöllerine sürülmeyi, infazları ve tecavüzleri içeren koca bir katliam operasyonunun başlangıcıydı bu.

İki yıl önce Papa Francis katliamları soykırım olarak adlandırdı ve Türkiye’den bir eleştiri bombardımanı ile karşı karşıya kaldı. Fransa, Almanya ve Yunanistan dahil birçok ülke soykırımı tanımış durumda ve her bir tanıma Türkiye ile diplomatik gerginliklere sebep oluyor.

ABD, bir NATO müttefiki ve Ortadoğu’da teröre karşı yürütülen savaşta partner olan Türkiye’yi uzaklaştırma kaygısı ile soykırım olarak adlandırmış değil. Barack Obama soykırım sözcüğünü başkan adayı olduğu sırada kullanmıştı ancak görevdeyken bundan kaçındı.

Bu yıl onlarca kongre üyesi Başkan Trump’a soykırımı tanıma çağrısı yapan bir mektuba imza attılar.

Ancak bu pek olası görünmüyor, özellikle de Trump kısa bir süre önce Erdoğan’ı kendisini genişletilmiş yetkilerle donatan ve hileli olduğu söylenen referandumu kazandığı için kutladıktan sonra.

Akçam’ın ortaya çıkardığı suçlayıcı telgrafi yazan Osmanlı yetkilisi Şakir, askeri mahkeme kendisini gıyabında ölüme mahkûm edince ülkeden kaçmış.

Birkaç yıl sonra Berlin’in sokaklarında, bir [The New York Times](#) makalesinde “bir kapı eşliğinde gizlenmiş ince, zayıf, esmer adamlar” olarak betimlenen iki Ermeni suikastçı tarafından öldürülmüş.

Dünyadan Çeviri’nin notu: Öneri ve düzeltmeleri için Burcu Ballıktaş ve Cem Yarar’a teşekkürler.

Meşrutiyet döneminde Ermeni Devrimci Federasyonu ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasındaki ilişkiler – Dikran Kaligian

[The Armenian Weekly](#)

Nisan 2009

Ermeni Devrimci Federasyonu (ARF veya Taşnaksutyun) ve Hınçak Partisi, Türk muhalif gruplarla 1900'de Paris'te diyaloga girdiler ve 1902'deki Osmanlı Muhalif Güçleri Birinci Kongresi'nde yer aldılar. 1907'nin sonunda, Osmanlı Muhalif Güçleri İkinci Kongresi, vergi ödememek, propaganda yapmak ve gerekirse silahlı direniş dahil çok daha radikal yollardan Sultan'ı devirme ve Osmanlı anayasasını yeniden yürürlüğe koyma kararı aldı.

Makedonya'da Türk ordusunun bir isyanıyla başlayan 1908 Anayasal Devrimi'nin başarısı, tüm muhalefet partileri ve imparatorluk nüfusunun büyük kısmı tarafından coşkuyla karşılandı.

ARF devrimin başarısını kutlayan bir bildiri yayınlayıp dağıttı ve meşruti rejim altında özgürlük, eşitlik ve adaleti beklentisini ifade etti. Parti bu doğrultuda, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü tanıyan bir program yayınladı. Program, en geniş yerel özerkliği sağlayacak şekilde merkezizetçi olmayan bir idareyle federal bir yönetim biçimi çağrısı yapıyordu.

İTC (İttihat ve Terakki Cemiyeti) ve ARF, 2. Meşrutiyet döneminde Osmanlı siyasetinde anahtar oyuncular haline geldiler.

ARF'nin hükümet politikalarını Ermenilerin koşullarını iyileştirecek şekilde etkilemesi için İTC ile yakın işbirliği içinde çalışması gerekecekti. Ancak ikisinin de merkezinin imparatorluk başkenti İstanbul'da olmaması, partiler arasındaki iletişime köstek olacaktı.

1908 sonunda imparatorluk genelinde seçimler yapıldı ve çok etnikli bir meclis ortaya çıktı. Seçilen 11 Ermeni'den dördü doğu illerini temsil eden ARF üyesiydi. Anayasanın yeniden yürürlüğe konması Ermeni partilerin seçimlerde açık kampanya yürütebilmelerini ve gazetelerini çıkarabilmelerini sağladı.

Bu artan özgürlük ortamında, 12 Nisan 1909'da İstanbul'da silahlı bir kalkışma baş gösterdi ve İTC'yi şehrin dışına sürmeyi başardı. İTC'nin liberal muhaliflerinin yanı sıra gericiler ve Sultan Abdülhamid destekçileri de darbeyi destekliyordu. Ancak iki hafta içinde Mahmut Şevket Paşa komutasındaki askerler isyanı bastırdılar. Siyasal kargaşayı fırsat bilenler tarafından Adana'nın şehir merkezi ile köy ve kasabalarında Ermeni katliamları gerçekleştirildi. İki aşamada gerçekleşen katliamlarda toplamda 25.000 Ermeni katledildi.

Adana katliamları ARF-İTC ilişkileri açısından ilk büyük sınavdı. ARF'nin, Ermeni kamuoyunun gözünde, İTC ile işbirliğine devam edip etmeyeceğine karar vermesi gerekiyordu. Bu bir yandan, İTC'nin bu katliamlarda ne derece rol oynadığının değerlendirilmesine bağlıydı. Öte yandan ARF'nin, İTC'nin gerçek bir meşruti rejim kurması halinde Ermeni toplumunun ve tüm Osmanlı yurttaşlarının somut olarak ne fayda sağlayacağını tartması gerekiyordu.

Seçenekleri Tartmak

ARF ciddi bir ikilemele karşı karşıyaydı. Parti, İTC'nin ilerici unsurlarıyla dayanışmak ile şovenist unsurlarının canice eylemlerine tepki göstermek arasında kalmıştı.

Batı Bürosu ilerici unsurların parti ve imparatorluk içinde iktidarı konsolide etmesine yardım etmeyi arzu ediyordu. Ancak ilericilerin pozisyon yitirmesi halinde, Ermeniler açısından sonuçlar ölümcül olacaktı. ARF'nin öz savunma birliklerinin dağıtılmış olması, doğu vilayetleri ile Kilikya'daki Ermeni nüfusunu Kürt aşiretlerinin ve Türk çetelerinin insafına bırakıyordu.

Tüm bunları değerlendirdikten sonra, Batı Bürosu İTC ile işbirliğini devam ettirmek için son bir girişimde bulunmaya karar verdi. Girişim, katliamlardan kaynaklanan bir dizi kritik meselede hükümetin adım atması şartına bağlı olacaktı.

İTC, ARF'yi reformlar konusundaki samimiyetine ve desteğine ikna etmek için büyük çaba gösterdi. Selanik'te bir araya gelerek, imparatorluğu muhafaza etmeye, taşraya daha fazla yetki vermeye ve anayasayı gerici hareketlere karşı korumaya iki tarafın da bağlı olduğunu ortaya koyan bir anlaşma yaptılar.

İşbirliğine devam kararı ARF için ciddi bir siyasi kumardı. İTC'nin vaatlerini yerine getirmemesi halinde ARF'nin yıllardır süren öz savunma çabaları ve eğitim ve örgütlenme faaliyetleriyle kazandığı güvenilirlik kaybedilecekti. Ancak ARF liderliğinin meşrutiyete olan inancı bir şans daha vermelerine yol açtı.

Ama artık sonsuz bir sabır veya iyi niyet de olmayacaktı. Parti kadrolarının güvensizliği artmıştı ve hangi grubun ağırlık kazandığını belirlemek için İTC içindeki iktidar

mücadelelerinin yakından takip edilmesi gerekiyordu. Dolayısıyla İTC'nin manevra alanı ciddi şekilde daralmıştı. Ciddi kurumsal ve siyasal engeller nedeniyle İTC vaatlerini yerine getiremezse, ARF'nin ilişkileri koparmadan daha fazla şans vermesi mümkün olmayacaktı.

ARF-İTC İlişkileri

Anayasal Devrim ertesindeki ilk 18 ayda, Batı Bürosu'nun İTC ile ilişkileri İTC'nin iç sorunları nedeniyle düzensiz oldu. İlişkiler ve iletişim 1910 başında bir "Ortak Komite" oluşturulduktan sonra daha düzenli hale gelmeye başladı. Komite üç ARF ve üç İTC üyesinden oluşuyordu.

Partiler arasındaki ilişkilerin kritik bir gündemi, halk arasında dolaşan bir sürü yalan haberin ve söylentinin düzeltilmesiydi. Anayasaya ve Meşrutiyete desteği artırmak amacıyla, taşraya Meşrutiyetin erdemlerini anlatacak ve ilerleme kaydedilmesi için sabır gösterilmesini salık verecek, saha çalışması yapan kadrolar gönderilmesi de önemliydi. Başından itibaren ARF ortak ARF-İTC delegasyonlarına ihtiyaç olduğunu vurguladı çünkü bunlar, Türklere ve Ermenilere, anayasanın diğerlerini dışlayacak şekilde tek bir etnik grubun çıkarına olmayacağını gösterecekti.

Batı Bürosu, bir yıldan uzun bir süredir sayısız protestoları ve talepleri cevapsız kaldığından ve taşrada durum giderek kötüleştiğinden, kendisini adım atmak zorunda hissediyordu. 20 Mart 1910'da Harutün Şahrigyan ve Arşak Vramyan, resmî belgelerle Selanik'e, İTC Merkez Komite üyeleri ile görüşmeye gönderildi. En önemli konular toprak meselesi, Ermenilerin güvenliği ve eğitim meselesiydi. Çok sıcak karşılandılar. Merkez Komite, Büro temsilcilerini İTC'nin ARF'ye karşı politikasının değişmediğine ikna etmek için her şeyi yaptı. Ermenilerin anayasadan yana güçlü bir duruş sergilediğini ve onu sadakatle desteklediğini bildiklerini vurguladılar. Büro Selanik toplantısının sonuçlarını tatmin edici olarak değerlendirdi.

Temmuz'da Batı Bürosu İTC ile ilişkilerinin daha yakın ve dostane hale geldiğini bildirdi. Kendi içindeki anlaşmazlıklar, İTC'nin ARF gibi güvenilir örgütlerin desteğine ihtiyaç duyduğunu görmesini sağladı. Öte yandan Talat ve Cavit Beylerin kabineye atanması, partiler arasında daha düzenli bir iletişim kanalı ve daha gelişmiş ilişkiler sağladı.

Yine de İTC ile iki yıllık ilişkileri değerlendirdiği raporunda, Batı Bürosu, elinden geleni yapmış olmasına rağmen Ortak Komite toplantılarının düzenli yapılmadığını vurguluyordu; bazen aylar boyunca toplanmadığı oluyordu. Kurulmasından 1911 ortasına kadar yalnızca 16 toplantı yapılmıştı. Verilen sebepler arasında İTC veya bakanlıkları içinde sık sık patlak veren krizler, deneyimsizlikleri ve yetersizlikleri ve ARF ile mutabık kaldıkları hedefleri yerine getiremeyişlerini kabul edememeleri sayılıyordu. Ancak resmi toplantıların dışında, tek tek bakanlar veya İTC liderleri ile yapılan ve verimli geçen bir dizi görüşme de vardı.

İTC ile İlişkilerin Kötüleşmesi

ARF-İTC ortak komitesi Şubat 1911'de toplandı. Taşradaki durum üzerine hararetli bir tartışma yaptılar. İTC temsilcileri partilerinin içişlerinde güçlü bir varlık gösteremediğini kabul etmek zorunda kaldı.

Batı Bürosu daha sonra Ermeni vekiller ile ortak bir toplantı yaptı ve şu sonuçlara ulaştılar: Hükümet Ermenilere karşı iyi niyet sergilememişti, taşrada protestolar giderek güçleniyordu, yerellerdeki hükümet yetkilileri hala Ermenilere karşı önyargılı davranıyordu ve hükümet bu

koşulları değiştirmek için hiçbir güçlü ve ciddi çaba göstermemişti. Bu temelde, toplantı, Ermenilerin yaşadığı toprak, güvenlik ve eğitim sorunlarını İTC'ye sunmak ve bunların çözülmesini talep etmek için Şahrigyan ve Vramyan'ı tekrar Selanik'e göndermeye karar verdi. Büro, İTC'ye karşı tavırlarını ARF'nin taleplerine vereceği yanıtta göre belirleyeceğini belirtti. Şahrigyan ve Vramyan İTC Merkez Komitesi ile bir araya geldi ve taleplerine tatmin edici yanıtlar aldıklarını rapor ettiler. Toprak meselesi ARF'nin birinci önceliğiydi ve İTC bunun idari yöntemlerle çözüleceğini ve meclise gönderilmeyeceğini kabul etti. Güvenlik meseleleri konusunda ise, çetelerin daha fazla zarar vermesini önlemek için, sorun çıkarıcı beyleri ülkeden göndermeyi kabul ettiler.

Ortak Komite Nisan ayında İstanbul'da toplandı. Büro toplantıda diğer meseleleri ertelleyip sadece toprak ve güvenlik sorunlarına odaklanmaya karar verdi. Toplantıda İTC, bunu daha önce yapmış olmaları gerekmesine rağmen, zulmü engelleyecek adımlar atmaya kabul etti. Bunu yapmak için, hükümetin Ermeni ve Kürt tüm köyleri silahlandırması kabul edildi. Böylece köylüler kendilerini Kürt çetelerine karşı koruyabileceklerdi.

24 Nisan'da Batı Bürosu Talat, Hacı Adil ve Mithat Beylerle buluştu. Selanik toplantısında verilen vaatleri tartıştılar. İTC temsilcileri zayıf bir pozisyonda olduklarını ve o aşamada hiçbir reform girişiminde bulunamayacaklarını açıkladılar. Temsilcilerinin sorunları meclis gündemine taşınmasını önerdiler ve bu konuda anlaşılacak maddelerin kopyasını vekillerine dağıttıklarını söylediler.

Haziran'da, Ermeni vekillerin kısa süre içinde spesifik taleplerini İçişleri Bakanlığı'na ayrıntılı bir şekilde bildiren yazılı bir başvuru sunacakları ve Batı Bürosu'nun aynısını İTC'ye de vereceği belirtildi. Bu taleplere verilen yanıt Büro'nun ARF Dünya Kongresi'ne kadar hükümet karşısındaki tavrını belirleyecekti.

ARF'nin Altıncı Dünya Kongresi 1911 yazından İstanbul'da toplandığında koşullar böyleydi. Ana gündem maddesi İTC ile işbirliği meselesiydi. Geçmişte işbirliğine yönelik atılan adımlar onaylanmasına rağmen toplantı İTC'nin ikili oynaması ve vaatlerini yerine getirmemesi konusunda son derece eleştireldi. İşbirliğinin devamının artı ve eksilerini değerlendirdikten sonra Dünya Kongresi şunları belirten bir önergeyi kabul etti: "... üç yıllık Meşrutiyet döneminde hükümetin politikaları yaşam koşullarında herhangi bir gelişme sağlamamış olmakla kalmayıp, genel olarak halklar arasında güvensizlik yaratılmasına ve ulusal hakların inkarına da yol açmıştır. İTC, Ortaçağ artığı feodal sınıfların toprak ayrıcalıklarını aşamalı olarak ortadan kaldırmak yerine bu unsurları cesaretlendirmiştir... İTC giderek anayasal ve demokratik prensiplerden geri adım atmıştır. İTC sağcı unsurlarla mücadele edip kendisini bunlardan temizlemek için gereken adımları atmakta başarısız olmuştur..." Önerge, Ermeni vilayetlerindeki anarşi durumunun bir tasvirini ve belirlenmiş bir tarihe dek gereken adımların atılmaması halinde partiler arasındaki işbirliğini sona erdireceklerine dair bir ultimatoma İTC'ye göndermek üzere Batı Bürosu'nu görevlendirdi.

1912 Seçimleri ve İTC ile İşbirliğinin Sonu

Toprak reformu ve Ermenilerin koşullarının düzeltilmesi konularında ilerleme olmaması ve İTC içindeki gerici unsurların yükselişi, ARF-İTC işbirliğini neredeyse kırılma noktasına getirmişti. 1912 başı, meclis seçimleri vesilesiyle bu işbirliğini bir teste tabi tutacaktı. Seçimlere giden süreçte İTC liderliği kabineyi ve kabine içindeki kendi konumunu güçlendirmek zorunda olduğunu hissetti. Bu nedenle kabineye üç İTC üyesi eklendi: İçişleri

Bakanı olarak Hacı Adil, Posta ve Telgraf Bakanı olarak Talat ve Kamu İşleri Bakanı olarak Cavit.

İTC ile Batı Bürosu arasındaki anlaşma, Ermeni nüfusunun çoğunluk olduğu yerlerde Ermeni adayların gösterileceği şeklindeydi. Mecliste bir Ermeni bloğu için planlama yaparken, Batı Bürosu yalnızca İTC'nin onlara bıraktığı bu koltuklara değil, İTC'ye katılmış Ermenilere de güveniyordu.

İTC ile süren pazarlıklarda 13 Ermeni vekil ve hangi yerlerden seçilecekleri konusunda anlaşmaya varılmıştı. Diğer 10 koltuk konusunda ise pazarlıklar devam ediyordu. Ancak yerel İTC'nin, Erzincan, Diyarbakır, Elâzığ ve Maraş dahil bir dizi yerde Ermeni temsiline ilişkin vaatlerinden dönmeye çalıştığını gördüler. Batı Bürosu'nun İTC ile ilişkileri seçim süreci boyunca ciddi şekilde kötüleşti. Büro özellikle meclis temsili konusunda pazarlıklara başlamadan önce Ermenilerin koşullarının iyileştirilmesi konusunda bir anlaşmaya varmaya odaklanmıştı çünkü bu daha acil bir meseleydi. İTC ARF'ye dürüst davranmadı, özellikle de seçilecek Ermenilerin sayısını uygunsuz bir şekilde azaltırken. ARF için daha da önemlisi, İTC'nin ARF ile seçimlerden iki buçuk ay önce vardıkları mutabakatta yer alan neredeyse hiçbir talebi yerine getirmemesiydi.

Sonuç olarak Büro İTC'ye, anlaşmanın hayata geçirilmesini denetleyecek bir komite kurulması, Van ve Bitlis vilayetlerinde Ermeni ve Kürt köy korucularının oluşturulması, Ermeni mülteciler için hükümet yardımı ile geri dönme hakkının sağlanması, her Ermeni vilayeti için jandarma olarak görev yapacak 200 Ermeni'nin askere alınması ve Ermeni okulları için söz verilen devlet fonlarının aktarılması dahil, anlaşma koşullarını uygulaması için son bir şans veren bir ultimatoma verdi.

İTC bu idari değişiklikleri 15 gün içinde yapmadığı takdirde ARF, Altıncı Dünya Kongresi kararları doğrultusunda işbirliğine son verecekti. Doğu Bürosu Batı Bürosu'nun İTC'yi kınamasına katılmıyordu. Büronun olaya, İTC'nin seçimden önce bir anlaşma imzalamasının tüm maddelerinin hemen yerine getirileceği anlamına gelmediği gerçeğinden bakmasını salık veriyordu.

Doğu Bürosu, Dünya Kongresi Batı Bürosu'na ilişkileri koparma yetkisi vermiş olsa bile, bunu yapmak için daha çok erken olduğunu savunuyordu. Koşullar değişmiş ve seçimler ve diğer siyasi karmaşıklıklar kongre tarafından öngörülmemişti. ARF'nin İTC'nin gücünü toplaması için biraz daha beklemesi ve dolayısıyla ARF'nin taleplerini yerine getirmesi için İTC'ye bir şans daha verilmesi gerektiğini düşünüyorlardı.

15 Temmuz 1912'de Said Paşa kabinesi güven oyu aldı ancak iki gün sonra düştü. Batı Bürosu bunu kazanma ihtimallerinin olmadığı bir durum olarak gördü. İTC tüm kandırmacalarına, manipülasyonlarına, boş vaatlerine ve reformları ertelemesine rağmen, halen ARF'nin müzakerelerde bulunabileceği tek partiydi. Büro İTC'yi muhaliflerine kıyasla ehveni şer olarak görüyordu ve bu sebeple ona karşı basındaki eleştirilerine son verdi. İTC'yi sarsmak ve kendine getirmek önemliydi ama aradaki ilişkilerin tümünden çözülmesi Ermeniler için kötü olurdu.

Ağustos'un ikinci haftasında İstanbul'daki "Azadamard" ve Erzurum'da "Haratch" büroları İTC ile ilişkileri kestiklerini ilan ettiler. Meclisteki Türk partiler arasındaki çatışmada tarafsız bir pozisyon benimseyeceklerini de açıkladılar.

Birinci Balkan Savaşı'nın patlak vermesi ve partinin İTC ile ilişkilerinin kesilmesi Ermeni nüfusun karşı karşıya olduğu tehlikeyi artırdı. Bu nedenle Rosdom ve Murad [Sebastatsi] Simon Zavaryan ile buluşmak için İstanbul'a gittiler. Toplantının tek gündemi nasıl silahlanacakları ve halkı nasıl koruyacaklarıydı. Toplantı sırasında öz savunma yapısını yeniden oluşturmanın yıllarca süreceğini ve para, kaynak ve liderlik gerektireceğini belirlediler ancak bunların hiçbiri o an için mevcut değildi.

1913 boyunca ARF ve Patrikhane Ermeni vilayetleri için etkili bir reform planı konusunda Avrupalı güçlerin desteğini kazanmak amacıyla birlikte çalıştılar. Osmanlılar Alman desteği ile, iki Avrupalı genel müfettiş atanmasını 1. Dünya Savaşı arifesine kadar erteletmeyi başardılar.

ARF Sekizinci Dünya Kongresi ve Yaklaşan Savaş

ARF Dünya Kongresi 1914 Ağustos'unda Erzurum'da toplandı. Dokuz kişilik bir kalıcı komite oluşturuldu ve bu komitenin toplantısı sırasında İTC ve hükümeti temsilen Dr. Bahaeddin Şair ve Naci Bey geldiler. Görüşmeler üç gün boyunca sürdü ve İTC temsilcileri Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu işgal etmesi halinde ARF'nin tavrının ne olacağını sordular. ARF temsilcileri partinin kesin şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığını savunacağı yanıtını verdiler.

Uzun tartışmaların ardından İTC temsilcileri, Almanların umut ettikleri gibi Fransa'yı ve Rusya'yı yenilgiye uğratması halinde, hükümetin kaybedilen toprakları geri almak için bu durumdan faydalanmaya karar verdiğini açıkladılar. Dahası, Rusların tamamen yenilgiye uğraması durumunda, Kafkaslara doğru ilerleyecekler ve buraları ya fethedecek ya da bir devrim kışkırtacaklardı. Ermeniler başarının anahtarıydı çünkü ARF'nin, Rus Ermenilerini, taraf değiştirerek Türklerin safına geçecekleri kritik bir konjonktüre dek Rus hükümetine sadık kalmaları için ikna etme gücüne ve kabiliyetine sahip olduğuna inanıyorlardı. Söylediklerine göre hükümetin Kafkasları işgal etmekte hiçbir çıkarı yoktu, tek istedikleri Rusya'nın etkisinden çıkarmak ve sonra da özerklik vermektir.

ARF temsilcileri, Rus Ermenilerinin 1908-10 arasında görmüş oldukları Osmanlı meşruti düzenine karşı artık hiçbir heyecan duymadıklarını söylediler. Hükümet ve İTC tarafından Osmanlı Ermenilerine karşı yapılan hatalar nedeniyle, Rus Ermenilerinin Osmanlı hükümetini desteklemeleri halinde sınırın öte yanındaki soydaşlarının koşullarının iyileşeceğine inanmadığını belirttiler.

İstanbul'da Talat, ARF vekili Armen Garo'ya[1] karşı partinin tavrından memnuniyetsizliğini ifade etti. Büro Krikor Zohrab'ın yanı sıra önemli üyeleri ile bir istişare toplantısı çağırısı yaptı. Toplantı Osmanlı orduları karşısında hızlı bir Rus zaferi bekleyenlerle büyük oranda Ermeni nüfusunun yaşadığı topraklar üzerinde uzatmalı bir savaştan korkanlar arasında bölündü. Her durumda, katliamlar başlarsa Ermeni nüfusunu korumak için gönüllü birlikler, bir şekilde beşinci kol olarak görülmeyecek ve dolayısıyla böylesi katliamlara mazeret oluşturmayacak şekilde hazır olmalıydılar. ARF'nin savaş yaklaşırken üzerinde yürüdüğü bıçak sırtı durum bu idi.

[1] Wikipedi: Karekin Pastırmacıyan, Meclisi Mebusan eski Erzurum üyesi, I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine ... Rusya'nın yanında Osmanlı Devleti'ne karşı Ermeni Gönüllü Tugayları'nı örgütledi. https://tr.wikipedia.org/wiki/Karekin_Past%C4%B1rmac%C4%B1yan

Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni Devrimci Federasyonu ile İttihat ve Terakki arasındaki ilişkiler: Dikran Kaligian ile söyleşi

Didar-i Hürriyet kurtarıyor (la Liberté sauvée) : carte postale de 1895, saluant la constitution ottomane du 23 novembre 1876, figurant le sultan Abdul-Hamid, les différents millets de l'empire (Turcs avec les drapeaux rouges, Arabes avec les drapeaux verts, Arméniens, Grecs) et la Turquie (non voilée), se relevant de ses chaînes. L'ange symbolisant l'émancipation porte une écharpe avec les mentions : « Liberté, Égalité, Fraternité » en turc et grec.

armenianweekly.com

Dikran Kaligian, Clark Üniversitesi'nde ve Regis, Westfield State ve Wheaton kolejlerinde tarih dersleri verdi. Amerika Doğu Eyaletleri Ermeni Ulusal Komitesi'nin (ANCA) eski başkanı ve Armenian Review'in sorumlu yazı işleri müdürü. Doktorasını Boston College'da tarih üzerine yaptı. *Armenian Organization and Ideology under Ottoman Rule, 1908-1914* (Transaction Publishers, 2009) (Osmanlı Döneminde Ermeni Örgütlenmesi ve İdeolojisi, 1908-1914) kitabı bu doktora tezine dayanıyor.

Aşağıda, imparatorluğun çöküşü öncesindeki yirmi yıllık süreçte Ermeni Devrimci Federasyonu (ARF) ile Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çeşitli gruplar arasındaki ilişkiler üzerine Kaligian ile yapmış olduğumuz kısa bir söyleşi var.

Ermeni Devrimci Federasyonu (ARF) ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) ilişkileri konusunda daha ayrıntılı bir değerlendirme için bkz.

<http://armenianweekly.com/2009/05/30/arf-cup-relations-under-ottoman-constitutional-rule/>

(“*ARF-CUP Relations Under Ottoman Constitutional Rule*,” Armenian Weekly dergisi, [Meşrutiyet Döneminde ARF-İTC İlişkileri](#)).

Khatchig Mouradian—Soykırım öncesi dönemde ARF’nin İTC ile ilişkileri meselesi, ARF’nin Ermeni karşıtlarınca onlarca yıldır bu partiye saldırmak ve onu en azından öngörüsüz olmak ve hatta İTC’nin soykırım politikalarına yol vermekle suçlamak için kullanılıyor. Araştırmanız Osmanlı’da 2. Meşrutiyet döneminde ARF’nin yapmak zorunda kaldığı siyasi tercihler konusunda bize ne söylüyor?

Dikran Kaligian—ARF liderliği adeta bıçak sırtında yürüyordu çünkü Ermenilerin Osmanlı idaresi altında varlığını koruyabilmesi için uzun vadede tek şansın Osmanlı Anayasasının gerçek anlamda uygulanması olduğunu görmüştü. Bu, anayasayı yeniden yürürlüğe koyan ve hayata geçirmeye çalışan İTC ile işbirliğini gerektiriyordu. Gerici ve İslamcı hareketler hem anayasaya hem de İTC’ye karşı çıkıyorlardı. ARF, İTC’nin meşrutiyete bağlılığından ve Ermenilere eşit yurttaşlar olarak muamele edilmesi çabalarından (ki bu çabalar doğu illerinde gerçekten daha güvenli koşullar yaratmıştı) geri adım attığını görünce onunla işbirliğine son verdi.

Ardından Ermeni nüfusu silahlandırma çabalarına yeniden başladı[1] ancak Rusya ve Mısır gibi yerlerde orta ve üst sınıfların çoğunun silah satın alabilmek için bağış yapmayı reddetmesi bu çabaları köstekledi. [Bogos Nubar Paşa](#) bile öz savunma çabalarına katkıda bulunmayı reddedenlerin cimriliğini eleştirmiştir.

K.M.—Bugün Türk-Ermeni diyalogunda rol alan liderlerin araştırdığımız dönemden çıkarabileceği dersler neler?

D.K.—İki dönem için de geçerli olan bir ders, ülke içindeki ve dışındaki siyasi durumu ve müzakere içinde olduğunuz partinin motivasyonunu analiz etme ihtiyacı. Bu ARF liderliğinin birincil meşgalesiydi ve İTC liderliğinin en azından 1912 itibarıyla kendileriyle ikili oynadığını gördüler. Ermenistan liderliğinin bugün de benzer bir analiz yapması gerekiyor ama süreci karmaşıklaştıran birçok yeni jeopolitik faktörle birlikte, örneğin Avrupa Birliği üyelik süreci, petrol boru hatları, soykırımın tanınması ve Karabağ’ın self-determinasyonu gibi. Birinin zayıflıklarını abartmak da en az gücünü abartmak kadar tehlikeli; ikisi de hassas müzakereler sırasında ölümcül hesap hatalarına sebep olabilir.

K.M.—ARF arşivlerini kitabınızın ana kaynaklarından biri olarak kullandınız. 2. Meşrutiyet dönemi konusunda bu arşivler nasıl bir kaynak sağlıyor?

D.K.—ARF arşivleri Osmanlı İmparatorluğu’nda 1. Dünya Savaşı öncesi dönemi analiz etmek için kritik bir kaynak arz ediyor. Bu sadece Ermeni tarihini değil, Osmanlı tarihini anlamak için de geçerli çünkü İTC’nin belgeleri savaşın sonunda ya kaybolmuş ya da imha edilmiş. Dolayısıyla arşivlerde İTC’nin eylemlerinin açıklamasını ve İTC’nin en önemli kadrolarından bazılarıyla yakın şekilde çalışmış olan ARF liderlerinin bu eylemlerin ardındaki motivasyonlara dair analizlerini okuyabiliyorsunuz.

Rosdom ve Simon Zavarian gibi önde gelen şahsiyetler arasındaki yazışmalar, başka hiçbir yerde bulunamayacak samimi görüş ve analizler içeriyor. Doğu ve Batı Büroları arasındaki mektuplaşmalar, İstanbul’daki ve Erzurum’daki politikalar arasındaki farkın yanı sıra, etkisi altında kaldıkları ve çoğu zaman birbiriyle çatışan hedefleri ve basınçları daha iyi anlamamızı sağlıyor. Bürolar ile taşradaki büyük şehirlerin ve kasabaların her birindeki organlar

arasındaki yazışmalar, imparatorluğun başkenti İstanbul ile taşra arasında dünyalar kadar farklı hayatların ve siyasal koşulların hüküm sürdüğünü ortaya koyuyor. Ne yazık ki Osmanlı İmparatorluğu tarihi büyük ölçüde hükümetin resmi politikaları ve başkentteki olaylarla sınırlı bir şekilde yazıldı. ARF arşivlerinde bulunan ve gayri resmi temasları ve siyasal ilişkileri anlatan veya genel olarak ülke çapında, İstanbul'dan yüzlerce km uzakta yaşanmakta olan olayları rapor eden kaynaklardan faydalanılarak, 1908-14 arasındaki kritik ve türbülanslı yılların daha tam bir resmi çizilebilir ve daha doğru bir analizi yapılabilir. Kitabımda yapmaya çalıştığım şey de bu.

K.M.—Araştırdığınız dönemde ARF'nin Patrikhane'nin yanı sıra diğer Ermeni siyasi grupları ile ilişkileri nasıldı? Hangi ölçüde koordinasyon veya işbirliği içindeydiler?

D.K.—Ermeni siyasi partileri ve Patrikhane dahil cemaat kurumları arasında ciddi işbirliğinin olduğu iki alan var. Birincisi, ARF, İTC ve Liberal Birlik'i temsil etmelerine veya bağımsız olmalarına rağmen, meclisteki faaliyetlerini yakın şekilde koordine eden ve Ermeni toplumunun her zaman tek bir sesle kendini ifade edebilmesini sağlayan Ermeni meclis temsilcilerinin toplantılarıydı. Ermenileri ilgilendiren bir yasanın çıkarılması durumunda, ARF Ermeni vekiller arasında bir görüş birliği oluşturulmasına öncülük ediyordu ve böylelikle önerge tüm Ermeni meclis bloğu adına yapılıyordu.

İkinci işbirliği ve koordinasyon alanı ise, yıllardır Ermeni milletini temsil etmek üzere seçilmekte olan Ermeni Ulusal Meclisi idi. ARF bu meclis içinde de çalışıyordu ve böylece reform taleplerinin listesinin Birinci Balkan Savaşı'ndan sonra barış anlaşmasını müzakere eden Avrupalı güçlere sunulması gibi siyasi girişimler, Ermeni toplumunun konsensüsünü temsil ediyordu. Patrikhane bu konsensüsü geliştirmek için meclisle birlikte çalıştı ama birçok durumda meclisi göz ardı ederek Ermeni milletinin resmi başı sıfatıyla kendi başına tartışmalı pozisyonlar da aldı. Bu gibi durumlarda ARF ve Patrikhane ciddi bir çatışmaya düşüyorlardı.

K.M.—ARF'nin Kürt grupları ile ilişkileri nasıldı?

D.K.—Ermenilerin Kürt aşiretlerle ilişkileri, bu aşiretler Ermeni köylülere karşı girişilen şiddet ve talan olaylarının çoğundan sorumlu olduğu için uzundur sorunluydu. 1908'de Osmanlı Anayasasının yeniden yürürlüğe girdiğinin ilanı Kürt aşiretlerinin Ermeni nüfusa yönelik şiddet eylemlerinde ciddi bir düşüş getirdi. Bunun sebebi İTC'nin anayasa altında tüm Osmanlı yurttaşlarının dinlerine bakılmaksızın eşit olduğu ilkesine bağlılığını açıktan ortaya koyması idi. Artık Müslüman oldukları için cezadan muaf sayılmayacak olmaları 1909 ve 1910'da taşradaki şiddeti büyük oranda durdurdu. İTC anayasadan geri basmaya başlayınca şiddet kaldığı yerden devam etti.

Kürtler ARF'nin özellikle toprak meselesindeki talepleriyle ilgileniyorlardı çünkü ARF, çoğu Kürt ağaları tarafından el konmuş olan toprakların geri iadesini istiyordu. Öte yandan kırdaki Kürtler de aşiret ağalarından aynı muameleyi görüyorlardı ve onlar da meşruti rejimden adalet bekliyorlardı.

K.M.—O dönemde Ermenilerin sıkıntıları arasında en başta geleni tarım sorunuydu. ARF'nin bu konuda politikaları nelerdi ve tarım sorunu soykırıma giden yıllarda nasıl kendini gösterdi?

D.K.—ARF için işbirliğinin en başta gelen amaçlarından biri, önceki yıllarda Türk toprak ağaları, Kürt aşiretleri ve başkalarının zorla ele geçirilen Ermeni topraklarının geri iadesiydi.

Taşradaki Ermeni köyleri, ailelerini geçindirmek için ihtiyaç duydukları ekilebilir topraklar ellerinden alındığı için boşalmıştı ve topraksızlaştırmaya izin veren Sultan'ın niyeti de buydu zaten. Kırdaki Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğu'nun kasaba ve şehirlerine ve yurtdışına büyük çaplı göçünün temel sebebi buydu. İTC ilk başta toprakların yeniden dağıtılması konusunda adımlar attı ve Ermeni toprak sahipleri köyelerine geri dönmeye başladılar ancak hükümet askeri yenilgilerle ve ülke içinde muhalefetle karşı karşıya olduğundan, bu meselede de geri adım attı ve ARF'nin İTC'nin ülkeyi ileriye götürmekten ziyade iktidarda kalmakla ilgilendiğini görmesinde kritik eşik bu mesele oldu.

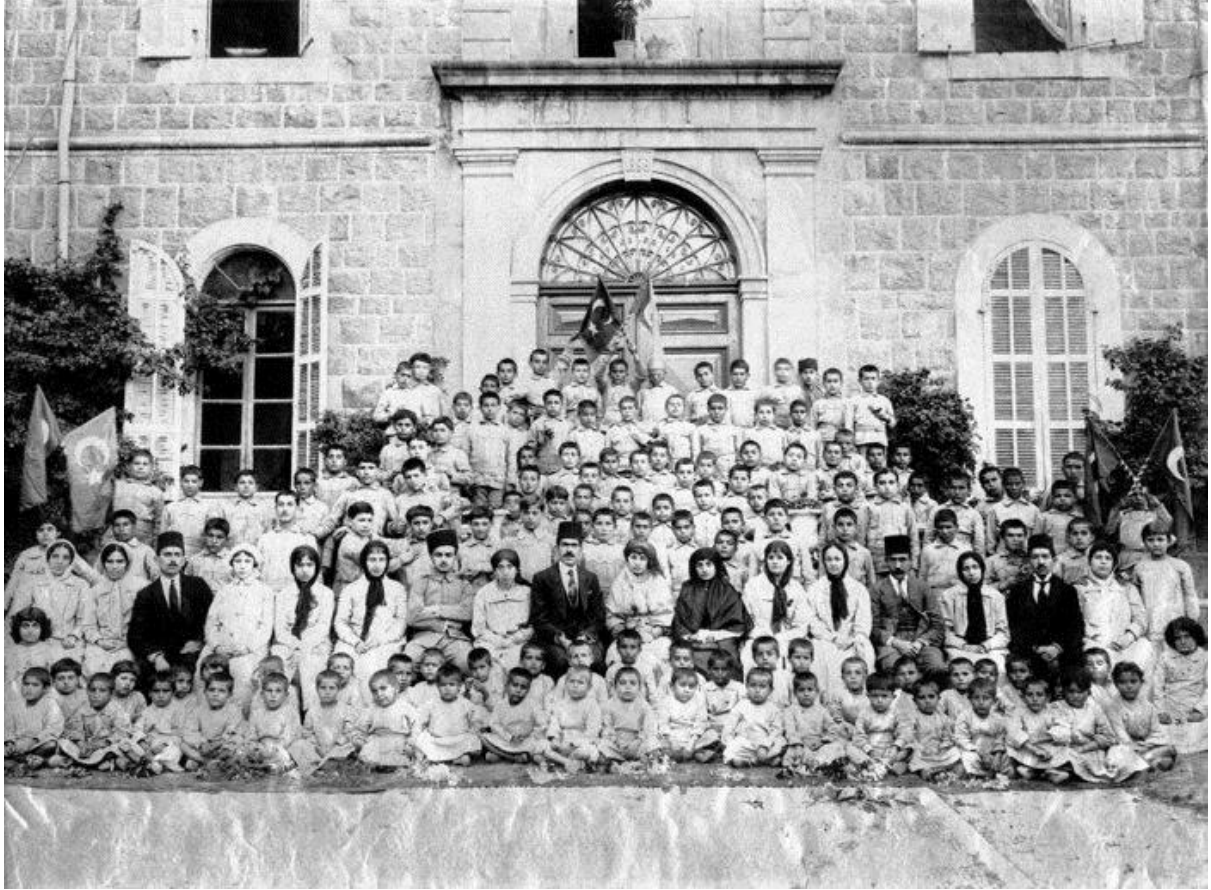
ARF, sadece toprak meselesini değil, güvenlik, yargı reformları, siyasi reformlar ve Ermeni karşıtı ve Anayasa karşıtı olan idari yetkililerin değiştirilmesi gibi başka konuları da içeren bir dizi reform talebi üzerinden İTC ile işbirliğine başlamıştı. Güvenlik şartlarının iyileşmesinde ve en berbatlarından bazı yetkililerin değiştirilmesinde ilk 18 ayda ilerleme olurken, İTC'nin pozisyonu zayıfladıkça ARF diğer meselelere daha düşük bir öncelik vermeye ve Ermeni nüfusunun en acil ihtiyacı olduğundan toprak meselesinin idari çözümüne ağırlık vermeye başladı.

İTC mülksüzleştirilmiş Ermeni köylülerine topraklarını geri vermek için adımlar atmaya başladığında, doğu illerinden Kürt ve Türk milletvekillerinin ve çıkarlarını temsil ettikleri ağalar ile büyük toprak sahiplerinin muhalefetiyle karşılaştı. İTC, taşradaki bu güçlü adamlarla zıt düşmek istemiyordu ve Ermenilerin fayda göreceği adımları atmaları halinde siyasi muhalefetteki gericilerin güçlü tepkilerinden korkuyordu. 1910 sonu itibariyle, toprakların iadesi konusunda ciddi hiçbir ilerleme olmayacağı netleşti. ARF'nin verdiği büyük önem ve anayasa altında Ermenilerin ne ölçüde adil ve eşit statüde olacağının belirlenmesinde oynadığı rol nedeniyle bu mesele, 1912'de İTC ile ilişkilerin koparılması belirleyici bir faktör olacaktı.

[1] Abdülhamid'in istibdadına karşı tüm ilerici, devrimci kesimler silahlandılar ancak 1908 sonrasında bu güçler dağıtıldı, ÇN.

Ermeni soykırımının canlı kanıtı – Robert Fisk

ABD Türkiye'nin 1915'te 1,5 milyon Ermeni'yi katletmesinin soykırım olduğunu inkar etmek istiyor. Ancak kanıtlar orada, Beyrut yakınındaki bir tepede yer alan yetimhanede duruyor

[The Independent](#), 9 Mart 2010

Ucuz betondan yapılmış bir dikdörtgenle işaretlenmiş, sarı yaban zambakları ile donatılmış küçük bir mezar. İçinde yatanlar, 1915 büyük soykırımının Ermeni yetimleri olan, Türk otoriteleri onları Beyrut'un yukarısındaki dönüştürülmüş bir Katolik kolejinde "Türkleştirmeye" çalışırken kolera ve açlıktan ölmüş 300 kadar çocuğun toza dönüşmüş kemikleri, kafatasları ve uyluk kemikleri. Bu, ironik şekilde güzel taş okulun kalabalık yatahanesinde yaşamış 1200 çocuğun – üç ila 15 yaş arasında – Türklerin Ermenilere karşı 1915'te soykırım uyguladığını kanıtlayan neredeyse hiç bilinmeyen hikâyesi.

ABD Kongresi'nin Osmanlı Türklerinin 1,5 milyon Ermeni'yi katletmesini bir soykırım olarak tanımasını önlemek üzere acınacak bir kampanya yürütmekte olan Barack Obama ve onun yumuşak başlı Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, bu Lübnan köyüne gelmeli ve başlarını utançla öne eğmeliler. Bu, bazıları açlıktan ölmek için ölen yetim arkadaşlarının kemiklerini yemek zorunda kalmış; aileleri Birinci Dünya Savaşı'nın zirvesinde Türk

kuvvetleri tarafından öldürülmüş küçük ve savunmasız çocuklara karşı trajik ve korkunç bir vahşet hikyesidir.

Ermeni çocukların sistematik olarak Ermeni kimliklerinden soyundurulduğu ve Türk adları verildiği, Müslüman olmaya zorlandığı ve Ermenice konuştukları duyulunca vahşice dövüldüğü bu terör yetimhanesinin yönetiminde, 1915 soykırımının mimarlarından biri olan Cemal Paşa ve – ne yazık ki – Türkiye'nin ilk feministi olan Halide Edip Adivar vardı. Antoura Lazarist kolejinin rahipleri, asıl Lazarist öğretmenlerin Türkler tarafından okuldan nasıl atıldığını ve Meryem Ana heykeli çan kulesinden indirilip de bir müezzin Müslüman duaları okumaya başladıktan sonra, yanındaki Alman koruması ile Cemal Paşa'nın ön kapıdan nasıl girdiğini kaydetmişler.

Şimdiye dek Ermenilerin bir soykırımı maruz kaldığı argümanı, katliamın kasti olmasına dayandırılıyordu. Ancak, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına ilişkin 1951 tarihli BM Konvansiyonu'nun 2. Maddesi, soykırım tanımının – “ulusal, etnik, ırksal ya da dini bir grubu toptan ya da kısmen yok etme” – “grubun çocuklarının başka bir gruba zorla nakledilmesi”ni içerdiğini özellikle belirtmektedir. Türklerin Lübnan'da yaptığı tam olarak budur. Yüzlerce çıplak ayaklı Ermeni çocuğun, kolej bahçesinde fiziksel egzersiz yaparkenki fotoğrafları halen mevcut. Hatta biri, 1916'da, – biraz isteksizlik gösterdikten sonra – yetimhaneyi yönetmeyi kabul eden genç ve güzel Halide Edip Adivar'ın yanında basamaklarda dikilen Cemal Paşa'yı gösteriyor.

1916'da Antoura'ya vardığında altı yaşında olan Karnig Panian, 1989'da ölmeden önce, Ermenice olarak, kendi adının nasıl değiştirildiğini ve kendisine kimlik olarak 551 sayısının verildiğini kaydetmiş. “Her gün batımında, 1000'in üzerinde yetimin mevcudiyetinde, Türk bayrakları yarıya indirilip ‘Çok Yaşa General Paşa!’ diye bağırılırdı. Bu törenin ilk bölümüydü. Ardından günün hata yapanları için ceza vakti gelirdi. Bizi falakaya yatırıp döverlerdi ve en yüksek ceza Ermenice konuşmaya verilirdi.”

Panian, gaddarca muamele sonrasında veya fiziksel zayıflık nedeniyle birçok çocuğun nasıl öldüğünü anlatıyor. Eski kolej şapelinin arkasına gömülmüşler. “Geceleyin, çakallar ve vahşi köpekler mezarları kazar ve kemikleri oraya buraya dağıtırdı ... geceleyin, çocuklar elma ve bulabildikleri diğer meyveleri toplamak için yakındaki ormana kaçarlardı – ve ayakları kemiklere takılırdı. Bu kemikleri, odalarına götürür ve çorba yapmak için gizlice üzerinde ne varsa sıyırdırlardı veya tahıl taneleriyle karıştırırlardı çünkü yetimhanede yeterli yemek yoktu. Ölü arkadaşlarının kemiklerini yiyorlardı.”

Lazarit Antoura kolejinin başrahibi olan Emile Joppin, 1947'de kolej kayıtlarına dayanarak okul dergisinde “Ermeni yetimlerin Müslümanlaştırıldığını, sünnet edildiğini ve yeni Arapça veya Türkçe isimler aldıklarını” yazdı. “Adları daima vaftiz adlarının baş harflerine uyardı. Bu nedenle Haroutioun Nadjarian'a Hamit Nezih adı verildi, Boghos Merdanian Bekir Muhammet oldu, Sarkis Safarian ise Seyfi Süleyman.”

Ermeni tarihini araştırmak, Lübnan doğumlu Ermeni-Amerikalı elektrik mühendisi Missak Kelechian'ın hobisi. Amerikalı bir Kızıl Haç görevlisi olan ve Antoura kolejine İngiliz ve Fransız askerlerce kurtarılması ardından ulaşarak hayatta kalan yetimlerle görüşen Başrahip Stephen Trowbridge tarafından 1918'de özel olarak basılmış ve çok nadir bir raporu ortaya çıkarmış. Çok daha öncesine dayanan kayıtları, Peder Joppin'in 1949 tarihli araştırmasını tamamen destekler nitelikte.

Çocukların Ermeni veya Kürt kökenine dair her izden ve mümkün olduğu ölçüde her hatıradan kurtulması gerekiyordu. Türkçe adlar verildi ve çocuklar İslami kural ve geleneklerle belirlenmiş ayinlere katılmaya mecbur edildi ... Ermenice veya Kürtçe tek bir sözcüğe bile izin yoktu. Öğretmenler ve gözetmenler, çocukların hayatına Türkçe fikirleri ve gelenekleri empoze etmek ve onları Türk ırkının prestiji üzerine düzenli olarak sorguya çekmek için özenle eğitilmişlerdi.

Daha sonra The New York Times tarafından “Türk Joan D’Arc’ı” – Ermeniler tarafından sorgulandığı kesin olan bir tanımlama – olarak taltif edilecek olan Halide Edip Adıvar, 1884’de İstanbul’da doğdu ve Osmanlı başkentindeki Amerikan kolejine gitti. İki kez evlendi ve dokuz roman yazdı – Trowbridge dahi onun “kayda değer edebi yeteneğe sahip bir hanım” olduğunu teslim ediyor – ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında Mustafa Kemal Atatürk’ün Türk kurtuluş ordusunda kadın görevli olarak hizmet etti. Sonrasında hem İngiltere hem de Fransa’da yaşadı.

Adıvar’ın çoktandır unutulmuş ve temize çıkarma amaçlı anılarına ulaşan da yine Kelechian oldu. Adıvar’ın, Şam’daki 4. Ordu’nun komutanı Cemal Paşa’nın kendisi ile birlikte Antoura yetimhanesini nasıl gezdiğini anlattığı anıları 1926’da New York’ta yayınlanmış. “Dedim ki: ‘O zor günlerde Ermenilere mümkün olan en iyi şekilde davrandım. Neden Ermeni çocuklara Müslüman adları verilmesine izin verdin? Bu Ermenileri Müslümanlaştırmak gibi görünüyor ve tarih bir gün bunun intikamını gelecekteki Türk nesillerinden alacak’. Ciddiyetle, ‘Sen bir idealistsin,’ diye cevap verdi ‘ve tıpkı tüm idealistler gibi, gerçekçi değilsin ... Bu bir Müslüman yetimhanesi ve yalnızca Müslüman yetimlere izin var.’” Adıvar’a göre, Cemal Paşa “onları sokakta ölüren görmeye dayanamayacağını” söylüyor ve savaştan sonra “kendi halklarına geri döneceklerine” söz veriyordu.

Adıvar generale, “Böyle bir yetimhanede hiçbir işim olamaz” dediğini söylüyor ancak Cemal Paşa’nın “Onları acı içinde gördüğünde olacak, onlara gideceksin ve bir an bile adlarını ve dinlerini düşünmeyeceksin,” şeklinde cevap verdiğini iddia ediyor. Ki yaptığı tam olarak bu oldu.

Ancak savaştan sonra Adıvar, 20. yy.ın ilk soykırımının mimarı olan Talat Paşa’yla konuşuyor ve Ermeni “sürgününü” (böyle adlandırıyor) tartışırken öfkelenerek nasıl kendini kaybettiğini ve şunları söylediğini anımsıyor: “Bak Halide ... Ben de senin kadar iyi kalpliyim ve bu yüzden geceleri uyanıkken acı çeken insanları düşünüyorum ancak bu kişisel bir şey ve ben halkımı düşünmek için varım, hassasiyetlerimi değil ... [1912] Balkan savaşı sırasında eşit sayıda Türk ve Müslüman katledildi, ancak dünya sessiz kaldı. Dünyanın bir ulusu taktir etmesi ve ahlaklı sayması için, o ulusun kendi çıkarları açısından en iyisini yapması ve başarılı olması gerektiği kanaatindeyim. Yaptığım şey için ölmeye hazırım ve bunun için ölmem gerektiğini de biliyorum.”

Talat Paşa’nın böyle duygusuz şekilde bahsettiği acılar, Antoura’nın yetimleriyle görüşen Trowbridge için çok aşıkardı. Birçoğu ebeveynlerinin öldürüldüğünü ve kız kardeşlerinin tecavüze uğradığını görmüştü. Malkaralı Levon, 12 ve 14 yaşındaki kız kardeşleriyle evinden sürüldü. Kızların – Türklerle ittifak yapan – Kürtler tarafından “odalık” olarak alındığını ve erkeklerin işkence gördüğünü ve aç bırakıldığını kaydediyor Trowbridge. Levon’u yakalayanlar sonunda onu Antoura yetimhanesine götürmüş.

Tekirdağlı on yaşındaki Takhouni – adı Ermenice kraliçe anlamına geliyor ve zengin bir arka plana sahip – ailesiyle birlikte Konya’ya giden bir yük trenine bindirilmiş. Erkek

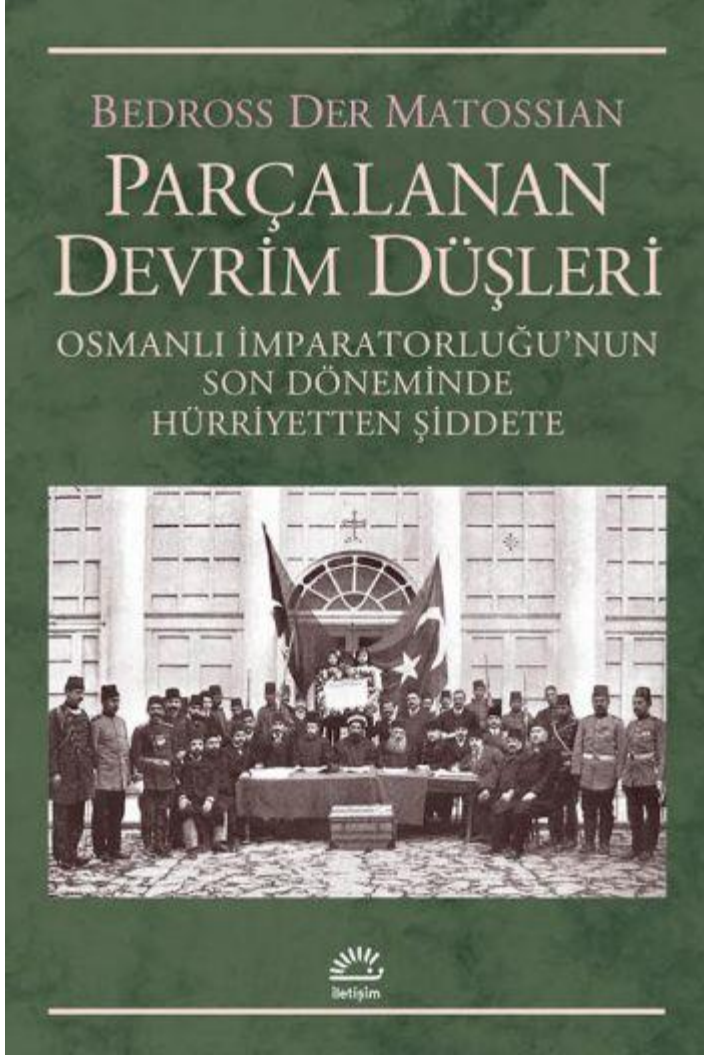
kardeşlerinden ikisi vagonda ölmüş, anne ve babası tifüse yakalanmış ve Takhouni ile büyük ağabeyi Aleppo'nun kollarında ölmüşler. Sonunda bir Türk görevli tarafından ağabeyinden ayrılmış, Müzeyyen adı verilmiş ve Antoura'ya götürülmüş. Trowbridge ona Tekirdağ'da birini bulmaya ve ailesinin mülklerinin ona geri verilmesini sağlamaya çalışacağını söylediğinde, "Erkek kardeşimi bulamazsam o şeylerin hiçbirini istemiyorum" diye cevap verdiğini aktarıyor. Erkek kardeşinin daha sonra Şam'da öldüğü bildirilmiş.

Trowbridge Antoura'da bulunan çocuklara dair birçok başka trajedi daha kaydediyor ve yüzünü ekşiterek, "Halide ile Cemal Paşa'nın, Osmanlı modernizminin öncüleri pozunda, yetimhanenin basamaklarında fotoğraflarının çekilmesinden memnun olduklarını" aktarıyor. "Dünyanın bu fotoğraflar hakkında ne düşüneceğinin farkında mıydılar?" Trowbridge'in hesaplarına göre, çocukların yalnızca 669'u hayatta kalabilmiş, bunların 456'sı Ermeni, 184'ü Kürt ve 29'u Süryani imiş. Talat Paşa günahları için gerçekten de öldü. 1922'de Berlin'de bir Ermeni tarafından öldürüldü. Cesedi Adolf Hitler'in kesin emirleri ile Türkiye'ye götürüldü. Cemal Paşa bir Türk köyü olan Tiflis'te öldürüldü. Halide Edip Adıvar Türkiye'ye döndüğü 1939'a dek İngiltere'de yaşadı. Dönüşten sonra İngiliz edebiyatı profesörü oldu ve Türk parlamentosuna seçildi. 1964'te 80 yaşında öldü.

Çocukların kemikleri ancak 1993'te, Lazarit Pederler yeni sınıflar yapmak için yeri kazdıklarında bulunabildi. Kalıntılar saygıyla, kolej rahiplerinin gömülü olduğu küçük mezarlığa nakledildi ve tek bir derin mezara kondu. Uzun ağaçların gölgesindeki bu kederli yere bakarken, Kelechian bana yardımcı oldu. Mezarları, ne bir ad ne de bir mezar taşı ile işaretli.

Bedross Der Matossian ile *Parçalanan Devrim Düşleri: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Hürriyetten Şiddete* kitabı üzerine söyleşi

[Jadaliyya](#)

Bedross Der Matossian, [Parçalanan Devrim Düşleri: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Hürriyetten Şiddete](#). İletişim Yayınları, 2016.

Jadaliyya (J): Sizi bu kitabı yazmaya iten ne oldu?

Bedross Der Matossian (BDM): Geç Osmanlı dönemi tarihine her zaman ilgim olmuştü, özellikle de 2. Abdülhamid (1876-1909) ve İkinci Meşrutiyet (1908-1918) dönemlerine. Geçmişte bu döneme ilişkin bilimsel çalışmaların çoğu hâkim yönetici elitin/siyasi merkezin perspektifinden doğru yazıldı. Hâkim olmayan grupları da dahil ederek dönemin daha geniş

bir tablosunu veren yeni çalışmaları ancak son on yıldır görebiliyoruz. Modern Ortadoğu'nun başlangıcındaki en önemli dönüm noktalarından birini hâkim olmayan grupların ("millet-i hkime" dışındaki etnik-dini gruplar, n.) incelemeye yoğunlaşmaya bu niyetle karar verdim.

1980 Jn Türk Devrimi'nin sebepleri ve baştaki uygulamaları üzerine epeyce yazıldı çizildi. Ancak karmaşıklığını ve devrim sonrası dönemde millet-i hkime'den olmayan farklı gruplar üzerindeki etkisini doğru düzgün ele alan materyaller çok yetersiz. Jn Türk Devrimi'nin Osmanlı toplumu üzerindeki etkisi üzerine yapılmış mevcut bilimsel araştırmalar iki gruba ayrılıyor. Birinci görüş Devrim'i etnik gruplar arasındaki ilişkilerin kötüleşmesine neden olarak millet-i hkime'den olmayan gruplar arasında etnik milliyetçiliğin yükselişine sebep olan bir etmen olarak değerlendirirken diğeri dönemi Osmanlıcılık başlığı altında "sivil milliyetçiliğin" başlangıç dönemi olarak romantize ediyor ve bu dönemin Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle kesintiye uğradığını değerlendiriyor. Kitapta iki yaklaşımın da Devrim'i yerli yerince sorunsallaştıramadığını ve karmaşıklıkların gösteremediğini ne sürüyorum.

J: Kitap zel olarak hangi konuları, meseleleri ve literatürü ele alıyor?

BDM: Kitap Jn Türk Devrimi'nin hedeflerinin belirsizliğini ve hem Devrim'in liderlerinin hem de imparatorluğun etnik gruplarının çoğunluğunun imparatorluğun yeni siyasi çerçevesine ilişkin bir uzlaşıya varma konusundaki isteksizlikleri ile olan çelişkilerini vurguluyor. Bunu göstermek için kitap c etnik gruba yoğunlaşıyor: Araplar, Ermeniler ve Yahudiler. Bu c farklı grup geniş bir yelpazedeki çıkar grupları, dinler, sınıflar, siyasi partiler ve fraksiyonların yanı sıra geniş coğrafi alanlarda temsil ediliyorlardı. Kitap, Arapça, Ermenice, Fransızca, Almanca, İbranice, Ladino (Yahudi İşpanyolcası) ve Osmanlı Türkçesindeki birincil kaynakların kullanımını üzerinden devrimi millet-i hkime'den olmayan grupların perspektifinden analiz ediyor. Bu yaklaşım devrim sonrası dönemin karmaşıklıkların kavrayabilmek için hayati önemde. Kitap Devrim'in ve anayasacılığın devrim sonrası karmaşasında bu grupların beklentilerini nasıl yükselttiğini ve kendi alanlarını ve kimliklerini dönemin hızla değişen siyasi manzarasında müzakere ederek Devrim'i nasıl ielleştirmiş olduklarını inceliyor.

Kitap Jn Türklerin etnik grupların siyasi özlemlerine samimi bir şekilde yanıt vermeye isteksiz olmasının, belirsizliklerine rağmen farklı etnik gruplar tarafından sadık kalınan Devrim'in ideallerinin sonunu getirdiğini savunuyor. Yönetici elit ile millet-i hkime'den olmayan gruplar arasında imparatorluğun siyasi sistemine ilişkin samimi bir müzakere sürecinin olmayışı, milli kimliklerin konsolidasyonu ile birlikte etnik siyasetin yükselişi ve Osmanlı devleti üzerindeki uluslararası baskılar nedeniyle Devrim'in ilkeleri kğıt üzerinde kaldı, ki sayılan tüm bu sebepler modernite ile geleneğin kaynaşması karşısında ciddi sorunlar haline geldiler ve sağlıklı bir siyasi gelişmeye de ket vurdular. Öte yandan kitap, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC), yönetici Jn Türk partisinin, anayasaya da iten bir şekilde inanmadığını savunuyor. Onlar açısından anayasa yalnızca amaca giden yolda, yani merkezi bir Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunmasında bir araçtı. Gerçekten de, 23 Ocak 1913'teki darbeleri ile gösterecekleri gibi, bunu yapmak anayasanın ruhuna aykırı bile olsa imparatorluğu muhafaza etmeye kararlıydılar. Balkan Savaşları'nın (1912-1913) ardından İTC kendi hayati çıkarlarını korumak için önce yaşamayı ve ardından yürütmeyi ele geçirdi. Dşşteki imparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na soktu ki bu onu kendi yenilgisine götürecek ve Ermeni Soykırımı'na, İmparatorluğun kşne ve sömürgeciliğin Ortadoğu'ya ilerleyişine giden yolu dşeyecekti.

J: Bu kitap önceki araştırmalarınızla nasıl bağlantılı ya da onlardan nasıl ayrı?

BDM: Kitap, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermenilerin sosyoekonomik ve siyasi tarihine yoğunlaşan önceki araştırmalarımın ayrıyor. Geçmişte geç Osmanlı İmparatorluğu ve modern Ortadoğu'da Ermeni tarihini anlamamın farklı yönlerini ele alan sayısız makale yazdım: Osmanlı İmparatorluğu'nda on dokuzuncu yüzyıldaki Ermeni ticaret ağlarından Ermeni Soykırımını sırasında Ermeni ekonomik altyapısının imhasına ve Trabzon ve Kayseri illerindeki Ermenilerin tarihinden İngiliz mandası altındaki Filistin'de Ermenilerin tarihine kadar. Ayrıca, geç Osmanlı dönemindeki cemaatler arası ilişkileri ele alan birkaç makale de yayınladım. *Parçalanın Devrim Düşleri*'nde, karşılaştırmalı, çok dilli ve kültürler arası bir analiz üzerinden modern Ortadoğu tarihindeki esaslı bir dönüşümü incelemeyi amaçladım. İmparatorlukta etnik grupların tarihini anlamamın en iyi yolunun, ortaklaştıkları ve farklılaştıkları noktaları değerlendiren bir bakışla bunları birbirleri ile karşılaştırmak ve dönemin daha bütünlüklü bir kavrayışını elde etmek olduğunu düşünüyorum. Bu yüzden kitap aynı zamanda disiplinler arası bir perspektiften Osmanlı Ermenileri, Arapları, Yahudileri ve Türklerinin tarihine de ışık tutuyor.

J: Bu kitabı kimlerin okuyacağını umuyorsunuz ve nasıl bir etki yapmasını istersiniz?

BDM: Kitap umarım farklı disiplinlerden öğrencilerin ve bilim insanlarının dikkatini çeker. Elbette en başta geç Osmanlı İmparatorluğu ve modern Ortadoğu'nun karışıklıklarını anlamaya ilgi duyanları hedefliyor. Kitap devrimlerin karmaşıklıklarını karşılaştırmalı, topluluklar arası ve topluluklar içi, kültürler arası bir analiz üzerinden açıklıyor ve farklı disiplinlerdeki araştırmalarda bilim insanları arasında daha fazla diyaloga önayak oluyor. Bu konuda geçtiğimiz birkaç yılda ortaya çıkarılan kayda değer bilimsel çalışmalara bir katkı niteliğinde. Kitap Osmanlı ve Türk Çalışmaları, Arap Çalışmaları, Ermeni Çalışmaları ve Sefarad ve Yahudi Çalışmaları alanında bilim insanlarının çok büyük ilgisini çekecek. Aynı zamanda tarih, siyaset bilimi, sosyoloji ve antropoloji disiplinleri açısından da ilgi çekici.

Kitabın yapmasını umduğum etki, bölgenin tarihini geçtiğimiz on yıllar içinde marjinalleştirilmiş olan hâkim olmayan grupların rolünü ve tarihsel aktörlüğünü tanıyarak anlama gereğini vurgulaması. Çok sayıda dil ve kaynağın kullanıldığı kültürler arası bir analiz üzerinden geç Osmanlı döneminin tarihini Osmanlı siyasal merkezinin (yani Osmanlı Arşivlerinin) değil, hem coğrafi hem de siyasal anlamda periferideki grupların perspektifinden yazmaya çalışıyorum. İmparatorluğun farklı illerini kapsayarak, devrimin bu bölgeleri nasıl etkilediğini ve bu bölgelerin iktidar dinamiklerini nasıl değiştirdiğini daha iyi anlayabiliriz.

J: Başka hangi projeler üzerinde çalışıyorsunuz?

BDM: şu anda *Revolution and Violence: The Adana Massacres of 1909* (Devrim ve şiddet: 1909 Adana Katliamları) başlıklı bir proje üzerinde çalışıyorum. Yüzyıl dönüşündeki en büyük şiddet eylemlerinden biri olarak değerlendirilen bu katliamlar tarih yazımında bir tartışma konusu olarak kalmayı sürdürüyor. Araştırma katliamları topluluk şiddeti üzerine karşılaştırmalı bir perspektiften ve devrim, şiddet, kamusal alan ve bölgede on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyıl başında gerçekteşen siyasal ve sosyoekonomik dönüşümler bağlamında inceleyen bir kitaba dönüşecek. Aynı zamanda Suleiman Mourad ve Naomi Koltun-Fromm ile birlikte 2017'de basımı planlanan *Routledge Handbook on Jerusalem* (Kudüs üzerine Routledge El Kitabı) başlıklı bir kitabın editörlüğünü yapıyorum.

J: Bu projenin Arap Ayaklanmalarını anlamaya hizmet edebileceğini düşünüyor musunuz?

BDM: Elbette, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki geçmiş devrimleri anlamak bugünkü karmaşayı kapsamlı şekilde anlayabilmek için kritik. Yirminci yüzyılın başlangıcında Jön Türk Devrimi'nin ardından bölgeyi saran umutlar yüzyıl sonra Arap Baharı'nın ardından bir kez daha dirildi. Arap dünyasında devrim sonrası toplumlarını şu an şekillendirmekte olan adalet, hukuk, anayasallık, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik üzerine canlı söylemin izleri 1908 Devrimi'ne kadar sürülebilir.

Ancak aynı kelimeleri kullanmalarına rağmen bu iki tarihsel dönemin söylemlerinde bazı önemli farklılıklar var. Otoriter rejimlere karşı devrimci hareketler artık sömürge sonrası ulus devletlerde yer alırken, 1908 Devrimi emperyal bir çerçeve içinde gerçekleşti. Devrim ümitlerini ve mutlakıyetçi rejimlerin devrilmesini kutlayan benzer şenlikler ve coşkulu duygular yaşandı Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da. Ancak coşkular yatıştığında, yeni, "demokratik" sayılan siyasal düzenlerin gerçek sınavı başladı. Bu bölgelerden çoğunda devrim umulanı getirmeyi başaramadı. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da devrim sonrası dönem, kanlı iç savaşlarla, istikrarsız hükümetlerle ve otoriter rejimlerin yeniden gelişmesiyle karakterize oldu. Bunların tümü devrimlerin içlerinde iç savaşlar ve soykırımlardan diktatörlük rejimlerinin yeniden yükselmesine kadar beklenmedik senaryolar barındıran karmaşık ve öngörülemez fenomenler olduğuna ve demokratik bir siyasal sisteme barışçıl geçişin yalnızca özgün durumlarda yaşandığına dair tarihsel kaydı daha da pekiştirdi.

Türkiye ve Soykırımı Giden Yol – Djene Bajalan

jacobinmag.com

24 Nisan 1915 Pazar günü, Osmanlı İçişleri Bakanı Talat Paşa, imparatorlukta yaşayan Ermeni toplumu liderlerinin tutuklanması emrini verdi. Tasfiyelerin ilk gecesinde iki yüzden fazla insan hükümet güçlerince toplandı; günler ilerledikçe sayı iki bini aştı. Talat Paşa'nın Osmanlı Ermenilerine yönelik bu "başsız bırakma" hamlesi, daha geniş ve sistematik bir soykırım kampanyasının parçasıydı: arkasında 800.000 ila 1,5 milyon ölü bırakan bir kampanya.

Resmi Türk kaynaklarında "tehcir" olarak açıklanan 1915 olaylarının soykırım teşkil edip etmediği sorusunu burada tartışmaya açmayacağım. Bunun yerine Ermeni soykırımını ve daha özel olarak da "Kırmızı Pazar" tutuklamalarını hatırlamak, Türkiye'nin günümüz liderlerinin Kürt hareketinin temsilcilerine karşı yürüttüğü politikaları, özel olarak da Halkların Demokratik Partisi (HDP) eşbaşkanları Selahattin Demirtaş ile Figen Yüksekdağ'ın 4 Kasım'da tutuklanmasını, daha geniş bir tarihsel bağlama yerleştirmeyi mümkün kılacaktır.

Bugün Türkiye'nin Kürt nüfusuna yönelen şiddet seviyesinin yüzyıl önce Ermenilere yöneltilen şiddetle aynı seviyeye ulaştığını iddia etmek abartı olacaktır ancak yine de korkutucu paralellikler olduğu inkâr edilemez.

Erdoğan ve Kürtler

Türk Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Türkiye'deki Kürtlerin haklarına karşı (görece) ilerici duruşu için alkış aldığı dönem çok da eskide kalmadı. Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'te kuruluşundan bu yana "Kürt sorunu" – Ankara'daki milliyetçi Türk

elitler ile Türkiye Kürtlerinin özgün milli iradesini temsil etme iddiasındakiler arasındaki çatışma – ülkenin birincil siyasi istikrarsızlık kaynaklarından birini oluşturdu.

1920 ve 30'larda, genç cumhuriyet en önemlileri 1925'teki Şeyh Sait İsyanı ile 1929-1931'deki Ağrı Ayaklanmaları olan bir dizi milliyetçi Kürt isyanı ile karşı karşıya kaldı. Türkiye'nin kurucu babası Mustafa Kemal Atatürk yönetiminin aldığı tavır baskı ve inkâr oldu. Cumhuriyet hükümeti Kürt direnişini bastırmak için her türlü yola başvurdu; örneğin 1925'te, devlet bütçesinin üçte biri Şeyh Sait isyanının askeri olarak bastırılmasına harlandı.

Ancak 1920 ve 30'larda devlet tarafından uygulanan şiddetin yoğunluğuna rağmen, Kürt sorunu asla gerçek anlamda çözülmedi. 1940 ve 50'lerden başlayarak yeni bir Kürt aydın ve aktivist kuşağı, 1978'de, yalnızca Türkiye'nin değil, Ortadoğu'nun tüm Kürtlerinin ulusal kurtuluşuna kendini adanmış bir örgüt olan Kürdistan İşçi Partisi PKK'nin kurulması ile neticelenecek bir hareketin temellerini atmaya başladı.

Ardından gelen şey ise Türkiye'nin Kürt ağırlıklı güneydoğusunun bir iç savaşa saplanması oldu. 1978 ile PKK'nin kurucusu Abdullah Öcalan'ın 1999'da yakalanması arasında geçen sürede, otuz bin kişi yaşamını yitirdi ve dört bine yakın Kürt köyü yakılıp yıkıldı. Bu çatışmalı yıllar boyunca, Türk devleti bir "Kürt sorunu" olmadığına ısrar etti; devlet çatışmayı terörle mücadele (ve mecbur kalırsa ekonomik kalkınma) çerçevesinde ele aldı. Başbakan Tansu Çiller'in 1995'te verdiği bir röportajda Daniel Pipes'a dediği gibi: *"Türkiye'de bir Kürt ayaklanması yoktur. PKK'li teröristler ülkemizin güneydoğusundaki masum sivillere kadın çocuk yaşlı demeden saldırmaktadır."*

Ancak Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) 2002'deki seçim zaferi ve Erdoğan'ın başbakan olması (2014'te cumhurbaşkanı olana dek kalacağı makam), Kürtlere yönelik devlet politikasında önemli bir değişikliği imliyor. 2005 yazında, o zamanki başbakan Erdoğan, Kürt milliyetçiliğinin kalesi Diyarbakır'a bir ziyarette bulundu ve geçmişte "hatalar yapılmış olduğunu" itiraf ederek, Kürt sorununun kendi meselesi ve Türkiye için kolektif bir sorun olduğunu beyan etti.

Bu beyanları Kürt kültürünün ifade edilmesi önündeki kısıtlamaların gevşetilmesine yönelik bir dizi adım izledi. Kürtçenin dil okullarında ve üniversitelerde okutulmasına dair yasalar çıkarıldı, Kürtçe yayın yapan bir devlet kanalı açıldı ve 2009'da devlet, İçişleri Bakanı Beşir Atalay'ın Kürt sorununu "daha fazla özgürlük ve demokrasi" ile çözeceğini iddia ettiği "Kürt açılımı" adı verilen bir süreç açıkladı. Gerçekten de 2013 itibarıyla Türkiye'nin güçlü Milli İstihbarat Teşkilatı'nın şefi Hakan Fidan, hapisteki PKK lideri Öcalan ile, uzatmalı Kürt isyanını sona erdirme çerçevesinde görüşmekteydi.

Elbette ki vaat edilen reformların birçoğu büyük ölçüde teorideydi ve Kürt aktivizmi riskli bir iş olmayı sürdürdü. 2009 Aralık ayında, HDP'nin öncülü Demokratik Toplum Partisi DTP, Türkiye Anayasa Mahkemesi tarafından "terör" odağı olma gerekçesiyle kapatıldı. Dahası, devletin Abdullah Öcalan'la temaslarının ne yasal bir zemini ne de tanımlı bir hedefi vardı. Yine de 2010 başında, Türkiye ülkenin Kürt sorununda bir şekilde çözüme doğru yavaş da olsa yol alıyor gibiydi.

Geriye dönüp bakıldığında, Erdoğan'ın Kürtlere yönelik açılımının, ülkenin Kürt nüfusunun tarihi bir adaletsizliğin kurbanı olduğu inancından değil Kürt oylarını kazanma arzusundan kaynaklandığı görülüyor. AKP'nin 2007 genel seçimlerinde Kürt illerinde aldığı oydaki yükselişin gösterdiği gibi, kısa vadede bu başarılı da oldu. Ancak 2009 yerel seçimlerinde

birçok Kürt, ağır ilerleyen reformların yarattığı hayal kırıklığı ile AKP'ye sırt çevirdi ve bu, AKP'nin Diyarbakır belediyesini DTP'den alamaması ile sonuçlandı.

Ağır aksak reformlar Kürt hareketinin 2014'te yeni parti HDP'ye evrilen meclis kanadının popülerliğini de artırdı. HDP birçok Kürdün (Kürt toplumunun genellikle AKP'ye sempati duyan en muhafazakâr unsurları da dahil) Erdoğan'ın, 2011'de Suriye iç savaşının patlak vermesini takiben siyaseten ön plana çıkan, Suriye'deki Kürt hareketine yönelik tavrına karşı hissettiği tepkiyi kendi hesabına yazmayı başardı.

2014 sonbaharında Suriyeli Kürt savaşçılar Suriye'deki Kürt kasabası Kobane'yi İslam Devleti güçlerine karşı savunmaya çalışırken, Türk topraklarından Suriye'ye sürekli cihatçı geçişine izin veren Türk makamları, Kürtlerin Kobane'nin savunmasına yardım etmek için Türkiye'den sınırı geçmesine izin vermedi. Artık Cumhurbaşkanı olan Erdoğan büyük bir soğukkanlılıkla Kobane'nin "düşmek üzere" olduğunu söylediğinde duygular daha da tırmandı. Türkiye çapında bir protesto dalgası başladı ve Türk makamları tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı.

HDP'nin popülerliği ise ekonomi, LGBT hakları ve çevre konusundaki ilerici duruşu nedeniyle arttı. Bu duruşu, 2013 Gezi Parkı protestolarına katılmış veya sempati beslemiş olan özgürlükçü ve solcu Türkler arasında da desteğinin artmasını sağladı. Böylelikle, Elazığlı bir Kürt olan Demirtaş'ın ve Adanalı bir Türk olan Figen Yüksekdağ'ın eş-liderliğinde, parti sadece Kürtleri değil Türkiyeli liberalleri, solcuları, çevrecileri ve LGBT hakları aktivistlerini içeren bir seçim koalisyonu kurmayı başardı. Parti tabanı büyük oranda Kürt olarak kalmasına rağmen, Haziran 2015 meclis seçimlerinde bu koalisyon HDP'ye önceki seçimlerde meclise girmesinin önüne geçen yüzde 10'luk seçim barajını aşacak oyu (yüzde 13,1 oy aldı) kazandırmayı başardı.

HDP'nin büyük oranda AKP'nin oylarına mal olan seçim başarısı, Erdoğan'ın büyüyen gücü açısından doğrudan bir tehdit arz ediyordu ve 1982 Anayasasını yeniden yazıp güçlü bir icracı başkanlık sistemi (Türkiye parlamenter bir sistem) tesis etme hırısının sonu anlamına geliyordu. Neredeyse seçim sonucu netleşir netleşmez PKK'ye karşı yeni bir askeri saldırı dalgası başlatıldı.

Şiddetin yeniden patlak vermesini tetikleyen şey, İslam Devleti tarafından Türkiye-Suriye sınırındaki Suruç'ta Suriye'deki Kürt savaşçıları desteklemek için toplanan bir grup öğrenciyi karşı düzenlenen bombalı saldırı oldu. Kısa bir süre sonra Türk güvenlik güçleri ile Kürt savaşçılar arasında Adıyaman ve Ceylanpınar'da yaşanan çatışmalarda üç asker yaşamını yitirdi. PKK bu çatışmalarla ilgisini reddetse de ölümler PKK'ye karşı yeni devlet şiddetinin zeminini döşedi. İslam Devleti'ni hedef alıyor görüntüsü altında Türk hava kuvvetleri Irak'taki PKK mevzilerine saldırdı.

Bu esnada Türkiye sınırları içinde devlet güçleri güneydoğudaki kasaba ve şehirlerde Kürt militanlarla çatışıyordu. 2016 baharı itibarıyla bu yeni şiddet dalgası, Türk makamlarına göre 4571 Kürt savaşçının, 450 asker ve polis ve en az 338 sivilin ölümüne neden oldu. Yerle bir edilen ve Türk bayraklarıyla donatılan Kürt kasabaları için maddi kayıplar da eşit ölçüde büyüktü.

Türk kamuoyunda coşan milliyetçi duygulara rağmen bu çatışmalar HDP'nin sonunu getirmedi. Kasım 2015'te yapılan ikinci bir seçimde, HDP'nin oylarında düşüş olsa da seçim

barajı yine aşıldı. Hatta meclisteki sandalye sayısı itibariyle HDP ultra milliyetçi MHP'nin önüne geçerek meclisteki üçüncü büyük parti oldu.

Ancak, 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Türkiye'nin siyasi manzarası hızla değişti. Erdoğan siyasi kaos ortamını, medyada, bürokraside, akademide ve elbette Kürt hareketinde muhalefetin geri kalan unsurlarını tasfiye ederek iktidarını perçinlemek için kullandı.

Dicle Haber Ajansı, Azadiye Welat (Özgür Ulus) ve Evrensel Kültür dahil Kürt ve muhalif medya kuruluşları kapatıldı. Diyarbakır eşbaşkanları Gültan Kışanak ve Fırat Anlı dahil HDP'li belediyelerin liderleri tutuklandı. Devletin en ciddi saldırısı ise, HDP meclis grubuna yönelik hukuki saldırı oldu.

Mayıs 2016'da, başarısız darbe girişiminden iki ay önce, Türk parlamentosu HDP'li milletvekillerinin siyasi dokunulmazlığını kaldırma yönünde oy kullandı. Bu hamle yalnızca AKP değil ana muhalefet partisi Kemalist CHP tarafından da desteklendi. 4 Kasım gecesi Türk makamları ellerine geçirdikleri bu yeni gücü, Kürt hareketini "başsız bırakmak" için kullandılar; Talat Paşa'nın Ermeni aydınlarına karşı 101 yıl önce yaptığına çok benzer bir hamle.

Tıpkı Jön Türklerin Birinci Dünya Savaşını Ermeni meselesinin "halli" için kullanması gibi, Erdoğan da darbe sonrasında Kürt muhalefetini "temizlemek" için kullanıyor görünüyor.

Kürt Çatışmasının Radikalleşmesi

Türkiye'nin Kürt sorunu ile ilgili gelişmelerin önemli ama sıkça göz ardı edilen yönlerinden biri, Türkiye'de Kürt kimliğinin kurumsallaşmasında son on yılda yaşanan değişim. İlk bakışta bu olumlu bir gelişme olarak görünebilir ancak Türkiye Cumhuriyeti örtülü de olsa Kürtlerin ayrı bir toplum teşkil ettiğini zımnen tanımaya yönünde adım atmışken, Kürt toplumu, paradoksal şekilde, hedeflenmiş şiddete daha açık hale geldi.

Bu açıdan Ermeni örneği ile karşılaştırma özellikle mümkün. Osmanlı reformcularının on dokuzuncu yüzyıl ile yirminci yüzyıl başında, tüm Osmanlı tebaası için etnik veya dini aidiyetlerinden bağımsız ortak bir haklar ve yükümlülükler kümesi oluşturarak bir Osmanlı “ulusu” inşa etme yönünde kuşaklar boyu süren çabalarına rağmen, etnik kimlikler Osmanlı politikalarının ısrarlı bir parçası olmayı sürdürdü. Bu, dini azınlıklara bir nevi yasal özerklik sağlayan idari bir yapı olan millet sistemi dolayısıyla resmi bir tanınmadan faydalanan Ermeniler gibi gayrimüslim toplumlar için özellikle geçerliydi.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında bu kurumsal özerklik, Ermeni ulusal haklarının tanınmasını (illa ki ulusal bağımsızlık olmasa bile) zorlayan (kimi zaman şiddetli devrimci faaliyetler yoluyla) canlı bir Ermeni siyasi hareketinin ortaya çıkması ile daha da güçlendi. Osmanlı siyasi elitleri, Ermeni toplumunu giderek artan şekilde, muhtemel Osmanlı “vatandaşları” değil, imparatorluğun birliğine karşı varoluşsal bir tehdit, Osmanlı siyasi düzeninin altını oymak için aktif çaba gösteren bir beşinci kol olarak görmeye başladılar.

Bu eğilim, Osmanlı İmparatorluğu’na Birinci Dünya Savaşı’nda liderlik eden ordu subaylarının ve memurların gizli örgütü İttihat Terakki Komitesi liderliği arasında (batı tarafından Jön Türkler olarak tanınıyorlardı) sosyal-Darwinci fikirlerin yayılması ile daha da güç kazandı. Bu eğilim tarihsel olarak kendisini öncelikle dini açıdan tanımlayan bir topluluğun radikalleşmesine neden oldu. Ermenilere yönelik mezalimin doğrudan sorumlusu olan yarı resmi bir istihbarat örgütü olan İttihat Terakki’nin Teşkilatı Mahsusa’sına üye Dr. Nazım tarafından 1915’teki bir İttihat Terakki toplantısında belirtildiği üzere:

“Yerel katliamlarla yetinirsek ve bu tasfiye genel ve nihai olmazsa, kaçınılmaz sorunlara yol açacaktır. Bu nedenle, Ermeni toplumunu tamamen yok etmek gerekir. Ermeni ismi ortadan kaldırılmalı ve bir tek Ermeni bile bırakılmamalıdır. Şu anda savaş durumdayız, bundan daha uygun bir vakit olmayacaktır. Büyük ülkelerin ve basın gürültülü çıkışları bir işe yaramaz, daha sonra çok geç olur, konu da böylece kapanır. Bu sefer tüm Ermenileri ortadan kaldırmalıyız. Son Ermeni’ye kadar... Ben bu topraklarda yalnızca Türkler yaşasın ve bu topraklara Türkler hâkim olsun istiyorum. Türk olamayan tüm unsurlar dinleri, milletleri ne olursa olsun kaybolsunlar...”

Dolayısıyla, Müslümanlığı seçmek bile (daha evvel 1890’lar ortasındaki pogromlarda birçok Ermeni’nin hayatını kurtarmış olan bir tercih) çaresiz Ermeni köylülerini Suriye çöllerine sürgün edilmekten veya katledilmekten kurtarmaya yetmeyecekti.

Öyleyse Ermenilerin yüzyıl önceki durumunu bugün Kürtlerin durumu ile karşılaştırabilir miyiz?

Cumhuriyet Türkiye’sindeki siyasi elitlerin Kürtlere karşı tutumu, tarihsel olarak, soykırımın mimarları tarafından Ermenilere karşı gösterilenden bir şekilde farklı oldu. Bu etnik kimliğin radikalleşmiş mevhumlarının cumhuriyet Türkiye’sinde ciddi olmadığını göstermiyor. Kürtleri ve Trakya’daki Yahudiler gibi diğer “istenmeyenleri” sürgün etmede etkili olarak kullanılan bir yasa olan 1934 İskân Yasası, Türk olmayan bu “kültürün” yurtlarından sürgün edilmesinde kullanıldı.

Öte yandan Mustafa Kemal Atatürk’ün hükümeti, Nazi propagandasını Türk tüketimi için yeniden ambalajlayan ve Türk milliyetçiliğini “bir kan meselesi” olarak tanımlayan Nihal Atsız gibi Türk ırkçılarının faaliyetlerini tolere etmeye daha istekliydi

Ancak resmi “Kemalist” söylem Kürtleri ayrı bir halk olarak tanımadı. “Dağ Kürtleri” olarak tanımlandılar; Türk kökenli olan ama kırık bir Farsça konuşan (Kürtçe de Farsça gibi bir Hint-İran dili) bir halk. Dolayısıyla Türkiye’nin Kürtlere karşı politikası çoğu zaman Kürtlük mevhumunun yanlış bir algı olduğuna ve Kürt siyasi hoşnutsuzluğun herhangi bir ifadesinin dış güçlerin teşvikinden kaynaklandığına dayandı.

Bu yüzden, Mesut Yeğen’in “müstakbel Türkler” adlandırmasını ödünç alırsak, Kemalist elitler Kürtlerin Türk modernleşmesine çekildiğini varsayıyordu. Gerçekten de Kemalist milliyetçiler, Mustafa Kemal’in sözlerini kullanma konusunda patolojik bir takıntıyla sık sık Türk milliyetçiliğinin etnisiteye dayandığını inkâr ettiler ve Türkiye’nin kurucusunun sözlerinden birini ön plana çıkardılar: “Ne mutlu Türk olana” değil “Ne mutlu Türküm diyene;” Türk kimliğinin kapsayıcılığını göstermek için kullanılan bir söz.

Elbette laik Kemalistlerin Türk milliyetçiliği örneğindeki gibi asimilasyoncu “vatandaşlık temelli milliyetçilikler”, çoğu zaman etnik milliyetçilikten daha az habis değildi (bu iki kategori arasında katı bir ayırım gerçekten de yapılabilirse bile). Welat Zeydanoğlu tarafından incelikli bir şekilde “Beyaz Türkün Yükü” olarak tanımlanan Kemalist uygarlaştırma misyonu, Kürt dilinin bastırılması, Kürt siyasetçilerin tutuklanması ve Kürt çocuklarının kitlesel olarak ailelerinden kopararak zorla devlet yatılı okullarına alınması ile sonuçlandı.

Yine de, Türk devletinin Kürt varlığını inkârı Kürtleri tümünden soykırım saldırısından korudu. Belirli Kürt topluluklarına karşı şiddet zaman zaman soykırım seviyesine ulaşırken (en önemlisi de 1937-38 Dersim kampanyası sırasında) Kürtler “olası” Türkler olarak görüldükleri sürece Kürt toplumunun toptan fiziksel imhası gündem dışı kaldı. Devletin varlığını inkâr ettiği bir millet nasıl imha edilebilirdi ki?

Durum AKP döneminde değişti. Kürtlerin son on yılda kısmen ve kusurlu da olsa ayrı bir toplum olarak tanınması, ironik biçimde Türkiye Kürtlerine karşı soykırımın artık illa ki olmasa da olası olduğu koşulları ortaya çıkardı.

2009'da Mesut Yeğen bu durumu "Kürtlerin Türklük karşısında statüsü büyük bir değişimin eşiğinde" diyerek dile getiriyordu. Yeğen'in söylemek istediği, Kürtlerin Türkleşebileceğine dair popüler inancın ortadan kalkmakta olduğu idi; onun yerine Kürtleri "sözde vatandaş" olarak tanımlayan ve onları sık sık Yahudi Kürtler veya Ermeni Kürtler gibi kavramların kullanımını üzerinden Türklük dışı değerlendirilen topluluklarla bağlantılandıran yeni bir söylem hem Türk Silahlı Kuvvetlerini hem de milliyetçi basını sarıyordu.

Kürtleri net şekilde "öteki" olarak tanımlayan görüşe yönelik bu eğilim, kaçınılmaz şekilde Kürt kimliğine resmi tavizleri (isteksiz ve sığ da olsa) güçlendirdi. Artık Türk siyasi liderlerinin, Türkiye'nin modern tarihi boyunca Kürtlere yönelik resmi tavrı belirlemiş olan bu inkâr politikasına dönmesi imkânsızdı. Bunun yerine Kürtler artık resmi çevrelerde ve büyük oranda Türk kamuoyunda da devletin çabalarına rağmen ülkeyi yok etmeye çalışan nankörler olarak görülmeye başlandı.

Dolayısıyla, Ermenilerin başına yüzyıl önce gelene benzer bir kolektif cezalandırma – belki de modern Türkiye tarihinde ilk kez – artık olası. 1915'teki Ermeniler gibi Kürtler de yeni "öteki" – Türk çoğunluktan ayırt edilebilen bir grup – olarak belirdiler .

Bu bakımdan, diğer yüzlerce Kürt aydını ve aktivist ile birlikte HDP eşbaşkanlarının tutuklanması, Talat Paşa'nın Ermeni toplumunu "başsız bırakma" çabası ile çarpıcı bir benzerlik taşıyor. Erdoğan apolojistleri bu tutuklamaları "terörle mücadele" olarak yansıtacaklardır; özellikle de eylemlerini ABD ve Avrupa'ya karşı meşrulaştırmak için.

Ancak Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi'nin HDP üyelerini "farelere" benzeten açıklaması, Türkiye'nin egemen elitinin yürüttüğü ırkçı ve insanilikten çıkarmaya yönelik tavrının bir örneği. PKK ile Türk ordusu arasındaki silahlı çatışmaların yükselişte olduğu bir dönemde yapılan bu tür açıklamalar yalnızca ideolojik ayrılıkları genişletmeye yarıyor ve bunu yapmak suretiyle, Türkiye'nin Kürt nüfusuna yönelik daha önce benzeri görülmemiş bir şiddet kampanyasının zeminini de döşemiş olabilir.

Bu bir soykırımla sonuçlanacak mı? Bunu söylemek için henüz erken olabilir. Ancak 2016'dayız, bir zamanlar imkânsız görülen şeylerin gerçekleştiği bir yıl.

İsrail ilk Soykırım'ı daha fazla inkar edemez – Robert Fisk

Ermeni soykırımının tanınması, ahlaki ve eğitici devasa bir eylemdir

[The Independent](#), 30 Ocak 2010

İsraililer bu hafta 20. Yüzyılın ikinci Soykırım'ını anarken, ben, yüzyılın ilk Soykırım'ının kurbanlarının basılı ve el yazması kayıtlarını tutan Kudüs'teki Gulbenkian kütüphanesindeyim. Garip bir duyguydu.

Ermeniler, belki de İsrail Ermenistan'ın Türk Soykırım'ına kurban verdiği bir buçuk milyon ölüyü tanımayı resmen reddettiği için, 1939 ile 1945 arasında Almanlar tarafından öldürülen altı milyon Yahudi'nin anıldığı resmi İsrail törenlerine katılmıyorlardı. İsrail-Türk diplomatik ve askeri ilişkileri soykırımdan daha önemli. Veya öyleydi.

Kudüs'teki 2000 kişilik güçlü Ermeni topluluğunun önde gelenlerinden olan tarihçi George Hintlian, 1500 yıllık Ermeni manastırının birkaç metre uzağındaki afişleri gösterdi.

Ermenistan'ın 24 Nisan anmalarını duyuruyorlardı. Biri dışında hepsi bozulmuş, tarihi duvarlardan yırtılmış veya, en azından biri, İbranice grafiti ile boyanmıştı. “Belki de başka bir soykırım olması hoşlarına gitmiyor,” dedi bana George. “Bunlar açıklayamadığımız şeyler.” 1915 katliamı ve ölüm yürüyüşünde, George'un ailesinin 70'ten fazla üyesi—Alman görevlilerin infaz sistemine, otorayla kolera kamplarına tehciye ve mağaralarda dumanla boğmaya (dünyanın ilk “gaz” odaları) tanıklığında— katledildi. Tanıklardan biri olan, Erzurum'daki Alman başkonsolos yardımcısı Max von Scheubner-Richter, ilerleyen yaşamında Hitler'in en yakın dostu ve danışmanı oldu. Birinci ve ikinci Soykırım arasında hiç bağlantı yokmuş gibi gelmiyor.

Ancak zaman değişiyor. Türkiye bir yıl önce İsrail'in Gazze'deki katliamı konusunda bağırıp çağırmaya başladığından beri, İsrail'in önde gelenleri aniden Ermeni soykırımını keşfediverdiler. Türkler kim oluyor da kitlesel katliam hakkında konuşabiliyor? Yoksa 1915'i unuttuk mu? George ve hemşerileri için —İsrail ve işgal altındaki Batı Şeria'da 10.000 Ermeni yaşıyor, bunların 4000'i İsrail pasaportuna sahip— Gazze savaşına dek onlar unutulmuştu. “1982'de, Ermeniler Kudüs'teki bir Soykırım konferansına alınmadılar,” diyor. “Otuz yıldır, Türkleri rahatsız edeceği için İsrail televizyonunda Ermeni soykırımını üzerine hiçbir belgesel gösterilemedi. Ardından, geçen yıl aniden, önemli İsraililer bu belgesellerin gösterilmesini istedi. Otuz Knesset üyesi bunu destekledi. “Barış Hemen” hareketinden Yossi Sarid daima bizimleydi ancak artık sağ kanat İsraililer de ona katılmış durumda.

Maariv ve Yediot Ahronot, Ermeni soykırımından bahsetmeye başladı ve George Hintlian, Danny Ayalon—kendisinden alçakta bir koltukta oturarak Türk büyükelçisini aşağılayan dışişleri bakanı—ve İsrail'in “her yıl” Ermeni soykırımını anması gerektiğini söyleyen Knesset sözcüsü Reuven Rivlin ile birlikte İsrail televizyonlarına çıktı. İsrail basını artık Ermeni soykırımını, İsraililerin Yahudi Soykırımı için kullandıkları sözcük olan “Shoah” ile adlandırıyor. George durumu mükemmelen açıklıyor: “Seviye atlatıldık!!!”

Bu arsız ikiyüzlülük, Recep Tayyip Erdoğan Gazze savaşını kınadıktan birkaç ay sonra “önemli bir İsraili şahsiyetin kendisini arayıp şu sözleri söylediğini” ileten Yossi Sarid'in gözünden kaçmadı: “Şimdi Türklere karşılık verebilirsiniz, onları Ermenilere karşı işledikleri suçlar için kınayabilirsiniz Yossi, buna hakkınız var...” Sarid afallamış. “İğrenme duygusu ile doldum ve ruhum kusmak istedi,” diye yazıyor Haaretz'de. “Beni arayan şahıs, utanmazca Ermeni Soykırımı'nı inkâr edenlerin ön cephesinde yer alan iğrenç bir İsraili örneği idi.” Yani artık Kudüs'te “yeni sesler” – Sarid'in ifadesi – duyuluyor. “Türkler bize ahlak dersi verecek en son kişiler.”

Bu ıstırap verici tartışmanın iyi yanı ise, İsrail'in üst düzey Soykırım uzmanlarından birinin – o zamanlar dışişleri bakanı (şimdi ise başkan) olan Şimon Peres'in hiddetini üstüne çekerek— Ermeni katliamlarının şüpheye yer bırakmayacak şekilde soykırım olduğunda cesurca ısrar etmesi. On binlerce İsraili daima aynı şeye inandı; yüzlercesinin 24 Nisan'daki Ermeni anmasına gitmesi bekleniyor ve birçok İsraili, Ermeni soykırımını siyasi elitin şimdiye dek kullanmaktan yana olduğu manasız “katliam” sözünden ziyade “Shoah” olarak adlandırmayı tercih ediyor.

Yine de, geçen yıl Ermeni ve Türk hükümetleri diplomatik ilişkileri yeniden başlatmayı ve Ermeni Soykırımı'nı, bir soykırım “olup olmadığına” karar verecek ortak bir akademik araştırmaya havale etmeyi kararlaştırdıklarında, hepsinden daha sıra dışı bir ironi yaşandı. İsraili bir Profesör olan Open University of İsrail'den Yair Oron, “Korkarım artık ülkeler (Ermeni) soykırımı(nı) tanımak konusunda tereddüt edecekler. Diyecekler ki: ‘Ermeniler pes

ettiyse biz niye tanıyalım?’ Ermeni soykırımının tanınması, ahlaki ve eğitici devasa bir eylemdir. Biz İsrail’de bunu tanımaya mecburuz,” şeklinde konuştu. Ve Amerikan-Ermeni UCLA’da Profesör Richard Hovannisian şu soruyu sordu: “Yahudi halkı, Almanya bu talepte bulunsaydı, Almanya ile iyi ilişkiler adına Soykırım’ın anısını unuturlar mıydı?” George Hintlian, aslında iki tarafça da onaylanmama ihtimali olan Ermeni-Türk anlaşmasını “deprem gibi” şeklinde tanımladı.

İkonaları ve mumları ile Kudüs’ün büyük Ermeni manastırının karanlığında soğuk öğleden sonra birlikte yürüdük. George, işgalciler Kudüs’ten geçerken rahiplerin gizlenmek için çekileceği, yukarı doğru çıkan gizli bir merdiveni ortaya çıkarmak için bir kabin açtı. Nemli ve dinsel bir havadaki bu yerde, İngiliz Mandası’nın Kudüs’ün valisi Ronald Henry Amhurst Storrs sık sık oturup “bir halkın zaferi ve bedbahtlığı” olarak adlandırdığı şeyi düşünürmüş.

Bu sözler buradaki binlerce Ermeni içinmiş. 1948’e kadar Filistin’de, birçoğu ilk Soykırım’dan kurtulmuş olan 15.000 kadarı yaşıyormuş. Ancak bu Ermenilerin 10.000’i Filistinli Araplarla aynı kaderi paylaşmış, yeni İsrail devletinin ordusunca evlerinden çıkarılıp sürülmüşler. Birçoğu Hafya ve Yafa’daki işlerini kaybetmiş, birçoğu da Kudüs’te–ikinci kez–mülteci olmuş. Pek azı, 1974’teki Türk işgali dolayısıyla üçüncü kez mülksüzleşecekleri Kıbrıs için yola koyulmuş. George’un kasvetle ifade ettiği üzere “Bugün Kudüs’te ve Batı Şeria’da 6000 Ermeni ikamet etmekte. Seyahat edemiyorlar ve Ermeni Filistinliler sayılıyorlar. İsraili bürokratlar için, onlar Filistinli.”

George, 17 yaşında Kapadokya’daki Talas’ta yer alan evinden başlayan ölüm yürüyüşünden kurtulan Garbis Hintlian’ın oğlu. “Amcamı kaybettik – büyükbabam onun önünde baltayla öldürülmüştü.” 1918 mütarekesi sonrasında, Türk savaş suçları için düzenlenen (ama kısa zamanda vazgeçilen) ilk İstanbul duruşmalarına kanıt dosyaları taşıyarak İngiltere için çalıştı. Çabaları hiçbir işe yaramadı.

Tablolar tekrar değişmeseydi, zafer yakındı! Türkiye ve İsrail tekrar iyi dost oldular. Yossi Sarid bunu bekliyordu. “Varsayalım ki Türkiye İsrail’le bağlarını yenileyecek. Ne olmuş? Sonra ne olacak? Biz de Ermeni Soykırımı’nın inkarına katılımımızı mı yenileyeceğiz?”